Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української літератури
імені акад. Михайла Возняка

ФЛОРИСТИЧНІ МОТИВИ (ДЕРЕВА Й КУЩІ) В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XIX СТОЛІТТЯ

Магістерська робота

студентки II курсу
групи ФЛУм – 21з
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма «Українська мова та література»)
заочної форми здобуття освіти
ДМИТЕРКО Аліни Сергіївни

Науковий керівник – д.ф.н. проф. Корнійчук В.С.

Львів — 2023

ЗМІСТ

ВСТУП…….....3

РОЗДІЛ 1. СИМВОЛИ ДЕРЕВ ТА КУЩІВ У СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ……....7

1.1. Людина і флористика в українському світобаченні……..7

1.2. Калина — більше ніж символ України……8

1.3. Дуб — один із найдавніших символів українців……12

1.4. Образ явора та верби в українській літературі і фольклорі……14

1.5. Семіотика флористичних мотивів у віруванні українців……...20

РОЗДІЛ 2. ЗОБРАЖЕННЯ ДЕРЕВ ТА КУЩІВ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ XIX СТОЛІТТЯ……..25

2.1. Образи дерев у поемі «Енеїда» Івана Котляревського……25

2.2. *Флористичні прояви у творчому доробку Маркіяна Шашкевича*……...27

2.3. *Рослинні образи (дерева та кущі) у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка*……..31

2.4. *Специфіка зображення флористичних образів у творчому доробку Тараса Шевченка*……...32

РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ФЛОРИСТИЧНИХ ОБРАЗІВ (ДЕРЕВ ТА КУЩІВ) У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ XIX СТОЛІТТЯ……42

3.1. *Образи дерев та кущів у творчому доробку Пантелеймона Куліша*……42

3.2. *Ключові образи дерев і кущів на прикладі творчості Марка Вовчка*……50

3.3. *Образи дерев та кущів у творчому доробку Івана Нечуя-Левицького*….53

3.4. *Рослинні образи-символи у творчості Лесі Українки та Івана Франка*……65

ВИСНОВКИ……...…71

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ……73

ВСТУП

У свідомості кожного народу є своєрідні поняття-символи, котрі відбивають певне розуміння речей та подій. Вони транслюють людські почуття, думки, емоційні настрої, а також складні психологічні процеси. До прикладу, у нашого народу є звичай берегти вишитий одяг, символіку України, материнську пісню тощо. Це наші давні символи й автори часто використовують їх у своїх творах. В українській літературі XIX століття, що є невід'ємною частиною культурної спадщини українців, письменники у творах різних жанрів описували природу. Флористика — це те, у що спрадавна вірили українці. Вони наділяли дерева та кущі особливими рисами, часто персоніфікували природу. Природа була особливою частиною життя не лише українців, а й усіх людей. Така пошана до природи, імовірно, виникла тому, що люди завжди послуговувались лісами, рослинністю, зокрема деревами, кущами. Дерево з давніх-давен було прихистком від палючого сонця чи шаленої зливи. Нерідко під гіллям дерев сідали їсти робітники та мандрівники. Природа має властивість лікувати навіть від найважчих недуг, про це українці знали давно, тому й використовували лікувальні властивості рослин.

XIX століття є унікальним в українській літературі, адже світ побачили одні з найкращих творів нашої культурної спадщини, зокрема «Енеїда» Івана Котляревського, «Чорна рада», «Маруся Богуславка» Пантелеймона Куліша, «Захар Беркут» Івана Франка, «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка та багато інших. У цих творчих доробках нерідко трапляється мотиви дерев та кущів, що використані з різною метою.

Магістерська робота присвячена флористичним мотивам в українській літературі XIX століття. **Актуальність** наукової роботи полягає в тому, що флористичні мотиви завжди супроводжували життя людей, тому автори використовували у своїх творах образ дерев та кущів. Необхідність дослідження та комплексного систематизування таких образів полягає в тому, щоб продемонструвати те, що флористичні мотиви в українській літературі XIX століття є недостатньо дослідженими. Досі залишаються недостатньо

вивчені образи дерев та кущів, мотив письменників використання у власних творах флористичні символи. Аналіз флористичних мотивів в українській літературі XIX століття — це важливий внесок у розвиток нашої культурної спадщини.

Метою наукової роботи є усебічний аналіз творів українських авторів XIX століття та комплексне дослідження характерних ознак символічних образів дерев та кущів в українській літературі XIX століття; виявлення символічного значення: розкриття символічного значення мотивів дерев та кущів у творах; визначити зв'язок флористичних мотивів з долею нашого народу.

1. Виявити символічні засоби у творах: дослідити використання флористичних мотивів (дерев та кущів) в українській літературі XIX століття.
2. Проаналізувати роль зображення елементів флористики у творах XIX століття, а саме: передавання почуттів та настроїв автора чи героїв, порівняння персонажів твору з деревом (дуб, тополя, береза тощо), натяк автора на подальші події у творі тощо.
3. Дослідження еволюції використання флористичних мотивів: вивчення еволюції вживання образів дерев та кущів в українській літературі XIX століття, вплив зовнішніх чинників на творчі доробки письменників.

   Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити наступні **завдання**:

   1. Дібрати об'єкти дослідження: дослідити, у яких творах є використання флористичних мотивів (дерев та кущів).
   2. З'ясувати роль флористичних мотивів у житті українського народу.
   3. Проаналізувати літературний контекст XIX століття: дослідження культурного, історичного та літературного контексту для розуміння їхнього впливу на творчість письменників XIX століття.

4. Аналіз поетичних засобів у творчих доробках авторів: дослідження художніх засобів, які використовували автори у своїх творах з метою передавання читачеві настроїв, почуттів тощо.

Щоб реалізувати поставлені завдання, необхідно використати поетичні твори XIX століття, де флористичні мотиви мали важливе значення, зокрема поеми, повісті, романи, вірші тощо.

У роботі використані такі **методи**:

1. Описовий: опис флористичних символів (дерев та кущів) у свідомості українців.
2. Історико-культурний: дослідження впливу зовнішніх чинників на творчість українських письменників XIX століття.
3. Літературний: вичерпний аналіз обраних творів, використання в них стилістичних прийомів, поетичних засобів, лексики, пов'язаною з флористичними мотивами, зокрема деревами та кущами.
4. Компаративний: порівняння використання одного й того ж дерева в різних творах.
5. Символічний: дослідження використання флористичних символів у дібраних творах.
6. Класифікації: класифікація аналізованих фрагментів творів за використаними деревами та кущами.

Об'єктом дослідження є творчі доробки українських письменників XIX століття, де флористичні мотиви (дерева та кущі) мають вагоме значення для творів.

Предметом дослідження є флористичні мотиви (дерева та кущі) у творах українських письменників XIX століття, зокрема особливості використання образів кущів та дерев.

Практичне значення полягає в поповненні практичної бази аналізів флористичних образів, складання основи для подальших досліджень мотивів дерев та кущів в українській літературі XIX століття.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що комплексно мотиви дерев та кущів в українській літературі XIX століття ще ніхто не досліджував, тому:

1. Уперше проаналізовано твори української літератури XIX століття та обґрунтовано мотиви їхнього використання.
2. Виявлено, які дерева та кущі автори використовують найчастіше та найрідше.

Структура та обсяг роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури та джерел, який налічує 44 позиції. Загальний обсяг магістерської роботи — 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1
СИМВОЛИ ДЕРЕВ ТА КУЩІВ У СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

1.1. Людина і флористика в українському світобаченні

З давніх-давен дерево мало символічне значення для багатьох народів. Поклоніння деревам бере свій початок із давніх часів, коли наші предки шанували дерева, як богів. Українці, подібно до багатьох інших народів, дотримувалися цього традиційного погляду на природу. У людей було глибоке переконання в тому, що дерева мають своєрідну життєву силу та існують у своєрідних родах, схожих на родинні зв'язки серед людей. Дерева оспівані в народних піснях, легендах, переказах, казках, загадках і міфах. Ще до прийняття християнства люди мали багато священних гаїв та ходили туди, щоб поклонитися богам природи. Людина дивилась на ліс, зокрема на дерево з різними емоціями: це було захоплення та страх водночас, оскільки ліс давав їжу (плоди дерев, лісова дичина, ягоди) та водночас він був небезпечним. Ліс також був можливістю заховатись від негоди чи навіть від ворогів. В українській культурі дерево часто містило лікувальні властивості, воно давало силу, з ним асоціювалась рідна домівка. Біля хати росли яблуні, груші. Говорячи про художню літературу, а саме про поезію, то тут особливо відчувається символіка дерева. Дерево — це символічний місток, який зводить в одне величне й земне, мистецьке й побутове, містичне й реальне. З історії відомо, що на території Києво-Печерської лаври розцвітав чудовий священний гай, який був ретельно збережений не тільки через практичне використання, але й як джерело естетичних та духовних потреб. Цей гай слугував ключем до розкриття таємничого й прекрасного, створюючи простір для пізнання. У творах Лесі Українки, Тараса Шевченка, Івана Франка поетика лісу і дерев нагадує нам про образи, які можна знайти в творчості художника Чюрльоніса. «Червоні стовбури високих сосен мов струни арфи, що ось-ось забринить під пальцями вітру. Дуби – мов язичники, що йдуть хреститись, а між ними

й підлітки, й парубки, й старезні дідугани».[1] У будь-якій поетичній збірці є підтвердження того, що дерево є символом зародження усього живого.

Я був так само деревиною
З душею, мов дитя, невинною,
Я мав думки міцні, мов корені,
І мрії, ночами зазорені.[2]

або:

В зелених венах лісового світу
Та кров, що захистила нас, шумить.[3]

Кожне дерево можна сприймати як певний тип людини. Це можна зіставити із тим, що вірили, що душа померлого переходить у дерево. Це вірування взаємодіяло з уявленням про магічну силу слова.

Люди населяли ліси різними божествами, таким чином персоніфікували дерева та ідентифікували їх з певними моральними характеристиками.

«Традиційна українська культура XIX – поч. XX ст. характеризується широким використанням у карпатському регіоні, багатому на ліс, деревини різних порід: ялини, сосни, ялиці, бука, граба, тиса, ясена, дуба, липа, верби та ін. Наявність багатої та різноманітної сировини стимулювало розвиток у XIX ст. у карпатських селах деревообробних ремесел та промислів».[4]

1.2. Калина — більше, ніж символ України

Символічним залишається і досі кущ калини, адже вона уособлювала жіночу вроду, вважалась «весільним деревом», оскільки нею оздоблювали весільні рушники, короваї, одяг нареченої тощо. Неможливо не згадати те, що калина є символом України.

---

[1] Вінтонів Р. В. Символ дерева в поетичній творчості Лесі Українки. — Львів, 2006, вип. 16.4, с. 14
[2] Павличко Дмитро. Твори в трьох томах. Т. 1. – К.: 1989. — С. 339
[3] Павличко Дмитро. Твори в трьох томах. Т. 1. — К.: 1989. — С. 341
[4] Гонтар Т. О. Роль дерева в традиційній культурі українців. Науковий вісник. – Львів, 2006, вип. 16.4, с. 38

«Загальнослов'янський символ калини надзвичайно часто трапляється саме в українських піснях, на що звернув увагу ще у середині XIX ст. М. Костомаров, досліджуючи рослинну символіку».[5] До цього куща завжди ставились із повагою: ягоди калини не можна топтати, а сам кущ — зрубувати. Навіть у весільній пісні згадується калина, де мати виряджає дочку заміж і дає їй гілку калини:

Дала мені (мати) калинові вішку:
— Заткни доню, за білу намітку,
Щоб калину да не поломити,
Ягідок да не подавити,
Свого роду не прогнівити.

Колись калина символізувала створення Всесвіту. Вона також була символом Сонця, Місяця та Зорі — вогняної трійці. Калина — символ любові, щастя, поваги та краси. Важко уявити батьківську хату в селі, де б не ріс кущ калини. Червоний колір калини уособлював щастя, тож його вишивали на рушниках. Поширеність калини в Україні пов’язана з календарними та родинно-побутовими обрядами. Найбільше цей образ виступає словом символом в асоціативному ряді: калина — мати; калина — дівчина; калина — пісня; калина — Україна. Варто зазначити, що домінує загальнопоширена спорідненість «калина — дівчина». Цей асоціативний ряд розглядали видатні фольклористи О. Потебня та М. Костомаров. Олександр Потебня писав: «калина стала символом дівчини тому ж, чому дівчина названа красною; за єдністю основного уявлення вогню – світла в словах: дівчина, красна, калина».[6]

Калина також символізує свято Різдва, Коляди, адже нею прикрашають дідух та різдвяні короваї.

---

[5] Костомаров М. Слов'янська міфологія. – К.: Либідь, 1994. – С. 72
[6] Потебня О. Про деякі символи в слов'янській народній поезії// Потебня О. Естетика і поетика слова. – К: Мистецтво, 1985. – С. 207

Війна внесла свої корективи в символіку калини — краса дівчини не лише в зовнішньому та фізіологічному прояві. Починають розкриватись теми «краса дівочого кохання й вірності», а також — «сирітство, самотність».

Ой у лісочку та й на пісочку росте калина як сиротина.

Її садила дівчина мила, як свого стрільця випроважєла.[7]

Цвила, цвила клинонька та й в'янути стала,

– Ой чого ж ти, дівчинонько, прясти перестала?

– Пішов, пішов мій миленький в повстанські загони.

– Не журись, моє серденько, він край наш боронить.[8]

Спорідненість «калини — України» найбільше притаманний повстанським та стрілецьким пісням. Також варто зазначити, що стійка формула піднімати калину із значенням «здобувати політичну незалежність» виділилась на ґрунті стрілецької символіки.

Ми калину йдемо піднімати,

Хмари геть проженем.[9]

У багатьох слов'янських народів калина вважається символом кохання та дівочої краси. В українців є багато порівнянь: «калина у цвіту — дівчина у вінку», «дівча виростає, як калина розквітає», «дівчина, як у лузі калина», «стоїть, як калина при дорозі», «гарна, як калина». Як символ дівочої чистоти, калина оспівана у весільних піснях. Також у народі наявні вислови «сікти калину», «ломити калину», що означали позбавлення дівочості. Особливо поважали ту дівчину, яка зберегла вірність для свого нареченого. Якщо після шлюбної ночі ставало відомо, що дівчина була незайманою, то їй співали:

Темного лугу калина,

Доброго батька дитина:

---

[7] Зап. О. Кузьменко 30.08.1998 р. у с. Посухів Бережанського р-ну Тернопільської обл. від Мигас Марії, 1928 р.нар. [Домашній архів].

[8] Пісні УПА/ Зібрав і зредагував З. Лавришин// Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Літопис УПА, 1996; Львів:"Літопис УПА", 1997, т.25. — С. 204

[9] Пісні УПА/ Зібрав і зредагував З. Лавришин// Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Літопис УПА, 1996; Львів:"Літопис УПА", 1997, т.25. — С. 109

Хоч сама по ночах ходила,
Та калину при собі носила.
Купували купці — не продала,
Прохали хлопці — не давала,
Шовком ніженьки зв'язала,
Тільки тому Богданкові держала.

Важливу роль відігравав символ калини в дівочих ініціаціях. На свято Рожаниці дівчатка, котрі за минуле літо стали дівками (здатними до дітонародження), ідуть до лісу по калину. У цей час дівчата пригощають гостинцями гурт маленьких дітей, що супроводжує молодиць. Така присутність дітей є ритуально вмотивованою, тому що вони символізують майбутнє продовження роду, а гостинці дівок — це своєрідна пожертва богиням Рожаницям. Біля першого знайденого куща калини в лісі молодиці водять хоровод та співають любовні пісні, а згодом розкладають навколо страви, які взяли із собою. У цей час відбувається обрядовий обід, під час якого дівчата згадують імена відомих їм хлопців. Лише після цього починали ламати гілки калини, до речі, перші ягоди з гілочки кожна дівчина повинна була з'їсти, при цьому загадати бажання про кохання обраного нею хлопця. Коли назбираної калини було достатньо, молодиця виплітала вінки з квітів та вплітала в них також і калинові кетяги. Дорогою до села парубки, зазвичай, уже чекали дівчат, щоб раптово напасти.

Українці вірили в репродуктивну магію калини, про це свідчить таке повір'я: якщо вирізати з калини сопілку, то жінка народить продовжувача роду — сина. Також калина присутня в родильних обрядах, при нареченні чи постриженні дітей. Породіллі клали в постіль кетяг калини для того, щоб матір та дитина були здоровими. У першу купіль новонародженому теж клали калину, «щоб дитя було рум'яне, як калина».

Варто також зазначити, що калину завжди садили й біля хати, адже калинові ягоди, квіти, чай та кора — це найкращі ліки від кашлю, застуди, при хворобах шлунка та кровотечах.

Калина також символізує материнство: стовбур куща — це мати, а цвіт, ягідки — діти. Калина – це уособлення батьківського дому та всього рідного. Цей кущ біля батьківської хати — не лише краса, а й оберіг, тому що з гілочок робили колиски для немовлят. Така колиска уособлювала безсмертя роду та родоводу.

Важко уявити народну творчість без образу калини. Маємо такі твори за участи слова *калина*: «Ой у лузі червона калина», «Ой у лузі при долині зацвіла калина», «Червоная калина, похиле деревце», «Ти, червона калино, чого листя опускаєш?», «А в лузі калина весь луг прикрасила», «Ой зацвіла калинонька, а з неї листок спав», «Любуйся калиною, коли цвіте, а дитиною, коли росте» — таких прикладів можна наводити безліч.

1.3 Дуб — один із найдавніших символів українців

Символ довголіття та сили був та залишається дуб. Це дерево називали «царем дерев». Дуб також вважається одним з найстаріших дерев. Велетні-дуби особливо шанували наші пращури. Для них він став символом Сонця, Роду, Перуна. Підтвердженням цього є те, що монастирі часто закладали в дубових пущах. Це саме те дерево, що супроводжує людину від народження до смерті, це сприймається як містичний знак, як символ усього живого на землі. Дерево шанували не лише українці: у деяких народів Сходу покарання переступника шляхом повішання на дереві — це безчестя та безслав’я, свідчення божого прокляття. Гілку, на якому повішали злочинця, називали огидною і закопували в ямі разом із злодієм, адже дерево — це символ краси і воно не мало залишатись заплямленим злочинцем.

Уявлення про річне коло також пов’язане з дубом. До прикладу, у народній загадці: «Дуб-дуб довговік, на ньому 12 гілок, на кожній гіллі по 4 гнізді, а у кожному гнізді по 7 яєць і кожному ім’я єсть», це означає відповідно рік, місяці, тижні та дні року.

Церква постійно боролась з вірою у священність дерев, у тому числі з дубом: маємо описи знищення місіонерами багатьох священних дубів у всіх слов’янських країнах протягом тисячоліття. Навіть на початку XVIII ст.

Феофан Прокопович забороняв «під дубом пісні співати». Однак, незважаючи на всі заборони, культ дуба і сьогодні має значний вплив на культуру і звичаї українців.

Старий дуб мав особливе значення — він виступав аналогом храму. У народі дуб вважається деревом Перуна, символом витривалості, здоров'я, довголіття, родючості. Цьому дереву приносили в жертву м'ясо дикого вепра. Як данина давній традиції, свинина залишилась жертовною їжею на Різдво. З давніх-давен дуб вважався оберегом козаків.

Звичай шанувати священні дерева міцно залишився в ментальності слов'ян, однак під впливом церковної літератури ставлення до багатьох речей змінилося, ставало незрозумілим, суперечливим, а інколи навіть просто абсурдним, адже Біблія пропагувала негативне ставлення до дуба та свині, руйнувала народні традиції, які люди оберігали тисячоліттями. Дубове листя жінки досить часто використовували в оздоровчій магії, щоб їхні сини та чоловіки були дужими й міцними. Відвар з листя матір доливає своїм синам до купелі, при цьому замовляє:

Гой, Дубе, Дубе, мій діду любий!
Ходи в господу до нашого роду,
на наших синів дай свою силу,
щоб злії духи їх не колиси.
На наших синів дай свої м'язи,
щоб злії духи не рвали в'язи.
На наших синів дай свої моці,
щоб були з Перуном на кожному кроці![10]

З метою викликання дощу обряди жертвопринесення збереглися також у дитячому фольклорі: «іди, іди Дощику, зварю тобі борщику, на дубі поставлю, дуб ізворухнеться, горщик розіб'ється, а дощик поллється».

[10] Авдієв В. Б. Наука про спадкові якості людей. Х.: 2005. — 528 с.

Дерево, що росте століттями вважається священним. До прикладу, на Рівненщині росте дуб, якому приблизно 1300 років. На сьогодні, це найстаріше дерево, що є в Україні. Також священними вважаються дерева, з якими пов'язані легенди та історичні постаті. Донедавна в селі Верхня Хортиця ріс дуб, під яким відпочивали Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко та Микола Лисенко. Цей дуб ріс 800 років. Сьогодні це дерево та музей, що був заснований поряд, уже не існують. Але з жолудів цього дуба-велетня було посаджено 2 000 дубків на острові Хортиця.

Особливо українці шанували дерево, що спалила своїм ударом блискавка, на його місці робили капища, де завжди горів вічний вогонь. Людину, яку вбила блискавка, вважали обраною Богом.

Культ дерева і сьогодні має вплив на побут українців. Перед Зеленою неділею, у суботу, вносять у хату гілки дуба, липи, клена та кладуть під ліжко, під стіл, під вікна, вішають на портрети, колодязі ворота. Листя дуба доволі поширене на українських писанках та вишивках. Це дерево також шанували і як родюче дерево, оскільки на ньому багато жолудів, тому обряди проти безпліддя відбувалися також і біля дуба. На Поліссі, наприклад, дотепер зберігся звичай садити дубок, коли народжується дитина. Також, якщо дуб гарно росте, то це вважається доброю прикметою. «Міцний, як дуб» — так говорять про сильного чоловіка, це свідчить про те, що дуб шанують також за міцність. Довговічні дуби в українській творчості символізують могутність, незламність народного духу та невмирущість його душі.

1.4 Образ явора та верби в українській літературі і фольклорі

Так само, як і дуб, досить часто в колядках явір виступає родовим деревом та символом світової осі:

Стоїть яворець тонкий, високий,
Тонкий високий, в корінь глибокий,
А в коріненьку — чорні куноньки,
А в середині — ярі пчілонькн,

А на вершечку — сив соколонько.[11]

Виріс дубок тонок, висок,

Зелен-явір, зелений!

А під тим дубком крісло золоте,

Зелен явір, зелений.[12]

Верба дуже тісно пов’язана із життям та побутом українців. Також її вважали жіночим символом Світового Дерева. Спрадавна українці вірили, що вона охороняє людей та їхнє житло від пожеж, злих духів, а також, береже худобу. Верба символізувала першоджерело творення світу, язичницького бога Ярила, що подарував людям вогонь, Чумацький Шлях, а також люди вірили, що дерево може надати можливостей відродження і здоров’я, тому, збудувавши хату, обов’язково неподалік садили вербу. Такі вірування впливали на традицію саджання верби поблизу житла та вздовж шляхів.

Не дивно, що корінь *uerb, що означає крутити або вертіти з індоєвропейської, має зв'язок із формою осі Всесвіту, що нагадує вигляд верби. Термін «пруття» в старослов'янській мові вказував на «збірне вербья». Сама назва дерева, верба, має сакральне значення, означаючи «священні гілки» (лат. verbena).

В українській пісні верба також знаходить відображення як символ небесного шатра, де перебувають Місяць, Сонце й Зоря:

Ой вербо, вербо, вербице.

Чого над морем нависла?

Під тую вербу стежечка.

Туди ішла дівочка

Да несла золото в приполі.

Да розсипала на морі...

---

[11] Армстронг Дж. Український націоналізм // Зустрічі. — 1991. — №2.

[12] Українське народознавство / Галина Лозко. – Вид. 5-те, зі зімін. та допов. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – С. 368

Про те ж мовиться в загадці: *«Стоїть верба посеред села, розпустила гілля на все Поділля»* (відгадка: небо).

У свідомості українців символ верби співіснує з водою. Навіть є прислів'я: «Де верба — там і вода». Досі на Івана купала молоді хлопці й дівчата прикрашають вербу, розпалюють біля неї вогнище, а після завершення свята вербові гілки садять по дворах. Українці вірили, що хто з дитинства посадить вербу, той буде рости здоровий і щасливий. З образом верби в народній ліриці пов'язані мотиви кохання, переходу з одного стану в інший (від незаміжжя до заміжжя). В Україні також є давнє Вербне свято перед Великоднем. Воно мало кілька магічних обрядодій, що спрямовані на піклування про здоров'я людей та худоби, щасливе життя, кохання і врожай. Досі зберігся звичай нести вербові гілочки додому, легенько бити ними рідних та промовляти: «Не я б'ю — верба б'є: щоб був великий, як верба, здоровий, як вода, веселий, як весна, а багатий, як земля!» А далі говорять побажання: «Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля». Після приходу додому господар також «б'є» домашню худобу освяченими гілочками для родючості та здоров'я. У дітей важлива місія: їм дають з'їсти освячені вербові «котики», щоб «росли скоро, як верба». Вербові гілочки, що освячені на Квітну неділю тримали в хаті цілий рік, аж до нового свята. Старші люди кажуть: «свячену вербу гріх ногами топтати», саме тому навіть найдрібніші гілочки чи «котики» спалювали в печі. Здебільшого, господині розпалювали піч для випікання нових Великодніх короваїв освяченими вербовими гілочками.

На свято Купайла дівчата прикрашають вербове деревце квітами, віночками, стрічками й намистом та навколо дерева водять хоровод. Цей обряд відзначає вербу як символ жіночого природного початку. Про це також співали таку пісню:

Наше Купайло з верби, з верби,
Котре краще — прийди, прийди.
Котре краще — прийди, прийди!

Котре гірше – не йди, не йди!

Образ верби наявний і у весільному обряді та весняних хороводах, — це символізує одруження та розвиток роду:

Да стоїть верба не рік, не два.

Не стій, вербо, розвивайся.

Розвий собі сімсот квіток, сімсот квіток і чотири.

Всім боярам по квіточці,

Усім дружкам по квіточці...

Вербу можна розглядати як українське дерево-тотем, оскільки в історії нашого народу існувала віра у те, що люди виникли від верби. Ймовірно, в найдавніших часах верба виступала як символ Богині чародійства, яка надавала свою опіку процесу народження. Навіть існує повір'я, як, наприклад, «дітей знаходять на вербі», що свідчить про тісний зв'язок цього дерева з чудесами створення. Литовці мали подібне уявлення про вербу.

Також образ верби зберігся у фразеологізмах «За ним (нею) золоті верби ростуть», «Вербу носити почав», «У нього на вербі груші ростуть». В українській літературі образ верби опрацьовано як символ національної ідеї й природи. У творах Т. Шевченка, Лесі Українки та багатьох інших в образі верби постають мати, Україна, дівчина, жінка та вдова.

Тарас Шевченко писав, що верба нагадує йому рідну Україну.

«…Реве та стогне Дніпр широкий,

Сердитий вітер завива,

Додолу верби гне високі,

Горами хвилі підійма…»[13]

На засланні Шевченка скерували з Орської фортеці у Новопетрівське укріплення, Кобзар по дорозі знайшов гілку верби і взяв з собою. Коли він прибув за призначенням, то посадив її в безводному казахському степу. Верба прийнялася і за більше ста років перетворилась на могутнє дерево. Туристи з

[13] Шевченко Т. Г. Кобзар. Вступна стаття О. Гончара. —К.: Дніпро, 1980. — С. 13

України, які бувають там, везуть з собою вербові гілочки і висаджують їх у скверах та парках.

Така популярність верби пояснюється тим, що дерево приносить користь людям, воно невибагливе до ґрунту й кліматичних умов, а також його легко розводити. Гілочка верби приживається навіть без коріння, за нею не потрібно доглядати. У народі кажуть: «Верба, що лугова трава, її викосиш — а вона знову виросте». Також варто зазначити, що повитухи з вербового гілля робили купіль для породіллі та її новонародженого, говорячи: «Як верба швидко росте, щоб так і дитина швидко росла». На символічність верби може вказувати і назва цього дерева, адже етимологія пов'язується з обертанням, вертінням, а також верем'ям (врем'я — добра година, погода, час). Веретено (образ часу) пов'язане з давньоіндійським *гапат*, що означає обертання, чергування дня та ночі, а також пори року. Отже, зрозуміло, що верба є символом вічного початку й кінця. Цей поетичний образ простежується також і в Лесі Українки:

Легкий, пухкий попілець
Ляже, вернувшись, у рідну землицю.
Вкупі з водою там зростить вербицю,
Стане початком тоді мій кінець...

У фольклорі українців простежується поширений мотив перетворення людини на дерево. Письменники часто використовували міфічні метаморфози у своїй літературі (романтичні балади Т. Шевченка, поезії Лесі Українки).

Свячену вербу широко використовували і в різноманітних магічних обрядах та в побуті: люди розганяли вербовою лозиною дощові хмари, уперше навесні виганяли на пасовище худобу, зупиняли пожежу, а також шукали воду для копання криниці, про це навіть є приказка: «Де верба, там і вода». Для того, щоб уберегти своє господарство від недоброго ока та злих сил, зі свяченою вербовою гілкою обходили все господарство; із цією ж метою обсаджували вербою криниці. Українці розпалювали піч сухими вербовими гілочками для випікання великодніх короваїв, а освяченими вербовими

«котиками» могли лікувати горло. Також був наявних звичай класти свячену вербу в домовину покійнику.

В українському народному уявленні верба залишилась символом надзвичайної життєдайності та космічного ладу. Про те, що в наших пращурів священним деревом була верба, свідчать народні приказки: «Верба коло городу відверне шкоду», «Верба коло брами — Господь з вами».

Вербу любили навіть за декоративні якості: «Дарма верба, що груш нема, аби зеленіла». У народі кажуть про тих, хто любить вигадувати небилиці: «У нього на вербі груші ростуть». Мабуть, у давнину цей образ використовували в значенні благополуччя й багатства, про це свідчить народна пісня-веснянка: «У нас верби груші родять, у нас дівки в злоті ходять». Вислів про золоту вербу вживають на позначення чогось неправдоподібного: «Куди не кинь, скрізь золоті верби ростуть». Також у народі відомий образ щеплених на вербі яблук, які отримали назву *«верблянки»*.

Фантастичним змістом наділений і гарбуз, котрий виріс на груші: «тоді буде, коли на вербі гарбуз виросте».

Цвітіння верби навесні вважається потрійним святом, тому що і природа святкує початок весни, і людина радіє першим «котикам», і бджола бере перший мед. У народі існує повір'я: якщо верба квітне взимку, то відбудуться важливі перемоги в державі та в житті людей. Наділялася магічними якостями й вербова сопілка: гра на ній тримає вкупі всю череду худоби, а якщо вмочити перед цим сопілку в джерельну воду, то корови будуть давати багато молока. Українці обмітали стіни хати вербовим віником для того, щоб усе нечисте й недобре виміталося з неї.

Відвари з вербового гілля використовуються в народній медицині як лікарський засіб. Історично, знахарі використовували вербові відвари для лікування поранених, включаючи князівських дружинників. За властивість «склеювати рани» шанували її запорозькі козаки. Жінки використовували вербове листя як добрий косметичний засіб (щоб щоки були рум'яні ним натирали щоки). Сьогодні верба широко використовується в народній

медицині. Це дерево має дезінфекційні властивості, здатність очищати воду. У народі кажуть про це: «Де сріблиться водиця — там здорова водиця».

1.5 Семіотика флористичних мотивів у віруванні українців

В Україні досить поширеною була горобина, вона має червоні ягідки та довго зберігається на дереві, приваблюючи птахів до себе. Також у народі існувало повір'я: за кількістю горобини могли передбачити, якою буде зима. Якщо ягід було багато, то народ чекав холодну, сніжну зиму. Спрадавна цвіт горобини додавали до чаю, це додавало йому смаку мигдалю. Горобину також використовували в багатьох обрядах. Її саджали біля хати, як оберіг. Раніше був такий звичай: гілочки горобини чіпляти на кожні двері, щоб хвороби та злі духи оминали цю хату.

Одним з найстаріших дерев в Україні є вишня, ще віддавна її знали як дику рослину цілющими ягодами, згодом вишню культивують. Щодо походження назви цього дерева немає точних відомостей, але існують припущення. Зокрема, можливо, що назва виникла від праіндоєвропейського *uiksinja, що формується з *uiks («омела або інша рослина, що виділяє клей»)[14]. Це вмотивовано тим, що із смоли вишні раніше готували клей.

Вишню широко використовували в різдвяних обрядах ще задовго до того, як стали ставити ялинку на Новий рік. Традиційно, вишню викопували восени і ставили в діжці з землею прямо в хаті, де вона залишалася до Різдва. В Україні люди вірили, що можуть передбачити свою долю за тим, як росла вишня: якщо вона зацвітала до свята, це вважалося добрим знаком.

Образ хати, що стоїть у вишневому садочку, став предметом оповідань і пісень, і багато письменників висловлювали свою пристрасть до цього образу. Таким чином, Шевченківський «садок вишневий коло хати» став символом України, а його рядки відомі кожному українцеві. Вони асоціюються з теплом рідного дому, миром та злагодою не лише в сім'ї, а й у цілій країні. Вишню застосовували й у лікувальній практиці: відвар з молодих гілочок давали

[14] Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К. : Наукова думка, 1982. — Т. 1 : А — Г / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР ; укл.: Р. В. Болдирєв та ін. — 632 с.

породіллям. Щоб зняти біль, свіже листя прикладають до голови; для загоювання ран – накладають компреси.

Яблуня та яблуко в міфології всіх індоєвропейських народів — це символ безсмертя й вічної молодості. У казках слов'ян молоді яблука ростуть на прадубі (Доброслав та дерево-цілитель). У поетичному світогляді українців яблуко є плодом із неба, його також оспівують у колядках.

Вважають, що яблуко – це плід безсмертя. Підтвердженням цьому є казки про «молодильні» яблука, використання цього плоду в похоронних обрядах (його клали в домовину та вірили в його здатність воскрешати). У різдвяному обряді яблука відіграють роль символу родючості. Яблуко використовували також і в любовній магії, до речі, з цього дерева використовують не лише плоди, а й гілочки, цвіт, насіння та листя.

Те, що яблуко має лікувальні властивості, відомо здавна. У Русі знали рецепти зберігання яблук узимку, квашення, сушіння, приготування солодощів.

Як і яблуню, грушу шанували ще в античні часи. Із сушених яблук та груш варять узвар, цей напій є традиційним на Різдво. У творах також згадується образ цього дерева.

Ясен вважається чоловічим деревом, тому що з його деревини робили зброю для воїнів ще із скіфської доби. Досить довго ясен був символом війни: якщо ворог отримував гілку ясена, то це було початком війни або ж попередженням. З ясену виготовляли різноманітний посуд та меблі, вважалося, що це дерево — Дерево Життя.

Терен відомий в Україні ще віддавна, понад дві тисячі років. Це один із прародичів садової сливи. За допомогою своїх колючок терен став відомим як добрий захисник садиб у давнину: до двору, обсадженого тереном, не міг підступитись жоден дикий звір. Згодом почали вважати, що терен може захищати від «нечистої сили». Ось таке практичне застосування має це деревце.

Завдяки своїй білій корі береза стала символом дівочої ніжності та символом чистоти. Вважалося, що береза — оберіг від злих духів, саме тому її доволі часто садили біля хати, щоб захищала садибу та милувала око. В оздоровчій магії відображена також жіноча символіка берези. Матері заварювали листя берези для купелі своїх донечок. В українському фольклорі навіть збереглося замовляння:

Прошу, Березко, рушати в купіль,
Щоб моє серце всім було любе,
Прошу, Березко, в добру годину,
Щоб тільки добре не знало спину.
Прошу, Березко, у купіль-воду,
Щоб мала доня файненьку вроду.
Кидай, Березко, під ноги рутку,
Щоб моя доня не мала смутку.[15]

Дуже поширено використовували кору берези (бересту) для «берестяних грамот». Саме на ній вчили учнів писати, а дорослі вчились писати листи, також робили різні побутові записи тимчасового значення. Таким чином, у часи, коли папір був надто дорогим і використовували його тільки для книжок, поширеним було письмо на бересті. Для цих грамот бересту знімали таким чином, щоб саме дерево не було пошкоджене, оскільки місця, де зняли тонкий шар кори, можуть нарощувати нову кору.

Музичні інструменти здебільшого виготовляли з клена. З нього робили сопілки, гуслі, скрипки. У Карпатах випікали паляниці на кленовому листі, а також садовили в піч на кленовій лопаті. Символом смутку в Україні вважається явір (різновид клена), його садять на могилі розлучених закоханих, вбитого козака: «Посадили над козаком явір та ялину, а в головах у дівчини — червону калину».

[15] Балушок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов’ян. — Львів—Нью-Йорк, 1998.

Осика — це дерево, що в різних місцевостях має неоднакове значення. Імовірно, що таке ставлення до неї викликане нав'язаними чужими світоглядними уявленнями, що накладалися на давні вірування, саме тому в різних регіонах осику сприймали по-різному. Завдяки біблійним переказам у людей виробилось негативне ставлення до осики, на якій неначебто звів рахунки з життям Юда, окрім того, осика не вклонилась Ісусові. Саме тому християни назвали це дерево «проклятим, нечистим», хоча, за дослідженнями біологів, осика в місцях проживання Ісуса та Юди не росла та й зараз там не є поширеною. Проте ці стереотипи й заборони на використання осики часом дотримуються дуже суворо, оскільки це дерево не використовують для виготовлення побутових речей чи будівництва, не рвуть ні на Купайла, ні на Зелені свята.

Однак маємо багато етнографічних та історичних відомостей, що слов'яни спрадавна шанували осику та використовували її в господарській діяльності. Наприклад, цікавим є той факт, що з осики робили ґонт, тобто покрівельний матеріал не лише для будинків, а й для церков. Приміром, на Кропивниччині (Олександрівський район) осику вважають деревом, що оберігає будівлі від усякого зла. На Бойківщині зірване до сходу сонця на Купайла листя осики могли носити при собі як оберіг від «недоброго ока». Для того щоб у хаті не було нещастя, робили пороги з осикових дощок.

Магічні якості осики відомі також й іншим слов'янам. Щоб не хворіти, осикою підкурювали домашню худобу та птицю. Відома також і така магічна дія: у того, хто занедужав, відривали поділ сорочки і, прив'язавши до осики, просили її забрати недугу, адже «осиці в самий раз трястися». Саме така властивість осики породила приказку: «Тремтить, як осиковий листок» (про тих, хто чогось боїться, або змерз).

Отже, слов'яни, зокрема українці, спрадавна вбачали щось магічне в деревах. Люди завжди наділяли дерева та кущі особливими властивостями. Дерево давало (і досі дає) людині багато потрібного та корисного: з деревини робили посуд, іграшки для дітей, за допомогою дерева можна зігрітись чи

сховатись від дощу. Кущі також шанувались в Україні. Підтвердженням цього є те, що калина й досі є символом України. Загалом, флористика довго була чимось не до кінця зрозумілим та викликала цікавість. Варто також зазначити, що мотиви дерев поширені не лише в слов'ян. У Біблії дерево також відіграє важливу роль, особливо в притчах та перед тим, як розпинали Ісуса. «І приходять вони до місцевости, на ім'я Гефсиманія, і каже Він учням Своїм: «Посидьте ви тут, поки Я помолюся».[16] Як можемо простежити, дерева та кущі супроводжували людство з давніх-давен, людина та природа — це фактично одне ціле. Дерева та кущі описували в різних родах літератури (балади, казки, романи, вірші тощо), оспівували в піснях, вони мають вагоме значення в Біблії, та зрештою, вони завжди були прихистком для людини.

[16] Українське Біблійне Товариство. Біблія. — К.: 2015. — С. 995

РОЗДІЛ 2
ЗОБРАЖЕННЯ ДЕРЕВ ТА КУЩІВ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ XIX СТОЛІТТЯ

2.1. Образи дерев у поемі «Енеїда» Івана Котляревського

Мотиви дерев та кущів можуть вводитись у текст з різною метою. Оскільки дерева завжди відігравали важливу роль у житті слов'ян, то автори часто використовували у своїх творах цей образ. Мотив дерева з кислицями описав в «Енеїді» Іван Котляревський. Там описується, як Сивилла веде Енея в пекло та наказує йому перед подорожжю на той світ принести жертву — зломити «гільку хоть одну» з чарівної яблуні:

В лісу великому, густому,
Непроходимому, пустому
Якеєсь дерево росте;
На нім кислиці непростії
Ростуть — як жар, всі золотії,
І деревце те не товсте.

Із дерева сього зломити
Ти мусиш гільку хоть одну;
Без неї бо ні підступити
Не можна перед сатану;
Без гільки і назад не будеш
І душу з тілом ти погубиш,
Плутон тебе закабалить.
Іди ж, та пильно приглядайся,
На всі чотири озирайся,
Де деревце те заблищить.

Зломивши ж, зараз убирайся,

Якомога швидше утікай;[17]

У поемі яблуня відіграє магічну роль, вона є прообразом дерева життя. Під призмою язичницьких вірувань предків, саме яблуня була прототипом дерева життя. Загалом, сама яблуня та яблуко в міфології всіх індоєвропейських народів є символом безсмертя та вічної молодості. Мабуть, саме тому І. Котляревський взяв за основу це дерево, описуючи цей епізод у творі. Для Енея вона була важкодоступною, він знайшов це дерево, доклавши чималих зусиль. Зламавши гілочку яблуні Еней чимдуж мчав із цього лісу. Однак на цьому мотив дерева в «Енеїді» не припиняється. Згодом, Сивилла та Еней прийшли до Харона, щоб він переправив їх у пекло. Харон, побачивши таких гостей, оскаженів та почав ревіти. Сивилла промовила до перевізника:

Ось глянься, що оце такеє!
Утихомирся, не бурчи;
Ось деревце, бач, золотеє,
Тепер же, коли хоч, мовчи.[18]

Коли Харон побачив гілку деревця, то він вмить заспокоївся. Це може свідчити підтвердженням того, що дерево має магічний вплив на персонажів. За описом у тексті можна простежити те, що це дерево непросте та іноді за допомогою нього можна примирись та домовитись.

У поемі також зустрічається образ дуба, наприклад, коли Юпитер промовляє такі слова: «…Я в правді твердий так, як дуб». Це порівняння дуже давнє, воно бере свій початок з язичницької міфології. Варто зазначити, що в стародавніх греків дуб є деревом Зевса, у римлян — це дерево Юпітера, а от у язичників-слов'ян це дерево пов'язане з культом бога грози та блискавки — Перуна. Загалом, в «Енеїді» нерідко згадується дуб: «Лежить свиня під дубом біла і тридцять білих поросят»,[19] «дубків і сосен строїть флот»,[20] «Паллант,

[17] Котляревський І. П. Енеїда: Поема. — К.: Рад. шк., 1989. — С. 51
[18] Котляревський І. П. Енеїда: Поема. — К.: Рад. шк., 1989. — С. 61
[19] Котляревський І. П. Енеїда: Поема. — К.: Рад. шк., 1989. — С. 122
[20] Котляревський І. П. Енеїда: Поема. — К.: Рад. шк., 1989. — С. 136

любесенький хлопчина, скріпивсь, стоїть, як твердий дуб»[21] тощо. Окрім згадування дуба, як дерева, з ним часто порівнюють, щоб підкреслити могутність, твердість, непохитність когось або чогось. Клен згадується, як сировина, з якої щось виготовляли: «І самі гарниї приправи з нових кленових тарілок»[22]. Сосна згадується як сировина для виготовлення посуду, різноманітних предметів, а також показовим є опис російського державного діяча Г. Потьомкіна в образі «козака Грицька Нечеси», котрий і виступив 1775 року ініціатором ліквідації Запорозької Січі:

Еней од радості не стямивсь,
Що Турн виходить битись з ним;
Оскалив зуб, на всіх оглянувсь
І списом помахав своїм.
Прямий, як сосна, величавий,
Бувалий, здатний, тертий, жвавий,
Такий, як був Нечеса-князь;
На нього всі баньки п’ялили,
І сами вороги хвалили,
його любив всяк – не боявсь.[23]

2.2. Флористичні прояви у творчому доробку Маркіяна Шашкевича

У вірші Маркіяна Шашкевича образи дерев набувають особливого значення та символіки, надаючи віршу певних особливостей:

Шуми, вітре, шуми, буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На підлиські двори.
Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині,

[21] Котляревський І. П. Енеїда: Поема. — К.: Рад. шк., 1989. — С. 170
[22] Котляревський І. П. Енеїда: Поема. — К.: Рад. шк., 1989. — С. 13
[23] Котляревський І. П. Енеїда: Поема. — К.: Рад. шк., 1989. — С. 200

Журбу збудеш, потішишся
У лихій годині.
Там ти скаже дуб старенький
І єдин, і другий,
Як там жив-єм ще маленький
Без журби, без туги.
Там ти скаже та соснина
Й всяка деревина,
Як там грало серце моє,
Світала година.
У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі
Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне…[24]

1. Зелена соснина та дуб старенький: Образ зеленої сосни та старого дуба викликає в читача асоціації з могутньою природою та стійкістю часу. Сосна, імовірно, символізує невмирущість, а дуб — силу, мудрість та досвід. Ці дерева стають свідками та слухачами думок та журби автора.

2. Літа молоденькі та садок із «соловійчиком»: Зображення саду та пісень солов'я надає тексту атмосфери невинності, затишку, спокою. Дерева в саду є символами життя та зрілості.

3. Колодязь студененький та дуб, що тягне воду: Образ колодязя та дуба, який тягне воду, відображає могутність, стійкість природи.

[24] Шашкевич Маркіян. Твори. Радянський письменник. Київ: 1960. — С. 71

Дерева в цьому вірші функціонують як своєрідні співрозмовники, що слухають думки автора, а їхні мотиви надають віршу глибшу символіку та розкривають емоційний стан героя.

Чого ж то у лузі головку склонила,
Відай, тучу чує березочка біла?[25]

У цьому уривку вірша образ берези виконує важливу роль, надаючи тексту символіки та поетичності. Розглянемо ключові аспекти важливості образу берези в цих рядках:

1. Склонена головка берези: Ця метафора може мати в собі двозначність. З одного боку, схилення головки може бути як символ покірності, слабкості чи суму, це відображення внутрішнього стану берези чи автора вірша. З іншого боку, це може бути метафорою для уваги або чутливості берези до змін у природі чи середовищі.

2. Туча, яку чує береза: Ця чутливість берези до природних явищ може розглядатися як метафора для внутрішнього стану чи сприйнятливості дерева до зовнішніх впливів. У цих рядках втілюється ідея, що природа має своєрідну «мову», яку розуміють лише ті, хто чутливий до неї.

3. Біла березочка: Загалом, автори часто наводять цей епітет у своїх творах. Білий колір може мати різні асоціації, такі як чистота, невинність чи ніжність. Застосовуючи цей опис до берези, автор може намагатися передати його враження про ніжність чи невинність природи.

У цілому, береза в цих рядках слугує не тільки природним елементом, але й символом, що додає глибину та емоційний вимір віршу.

Йде селом бувало весело і сміло,
З хаткою, з деревцем кожним розмовляє…[26]

У цих рядках образ дерев виступає як символічний елемент, це надає віршеві глибокий психологічний та емоційний зміст. Те, що герой розмовляє з кожним деревцем, може вказувати на його особливий зв’язок з

[25] Шашкевич Маркіян. Твори. Радянський письменник. Київ: 1960. — С. 74
[26] Шашкевич Маркіян. Твори. Радянський письменник. Київ: 1960. — С. 75

природою. Це може бути способом вивільнення своїх думок, почуттів та переживань. Дерева можуть служити співрозмовниками, що беззастережно приймають та слухають. Також розмова з деревами може вказувати на прагнення героя до гармонії з природою.

Бувало весною, як ліс розів'ється
І чистими птичок гукне голосами,
Дуброва, як дівка, в цвіття прибереться…[27]

У цих рядках Маркіян Шашкевич порівнює весняну діброву з дівкою. Автор описує прихід весни, тепла. Ліс наділений можливістю гукати пташок, це додає твору загадковості та спокійної атмосфери.

На розсвіті ізлиняє, в темні ліси гонить.
На темнії ліси гонить та й зворами блудить…[28]

За допомогою образу світанку й темряви, у цьому уривку відображено характер природи. Використання образу лісу додає глибини та емоційного насичення тексту, створюючи атмосферу загадковості.

Політує голуб з дерева на дерво,
гуде жалісненько горе всьому лісу:
«Ой ти лісе ширий! Літав я з тобою
з дорогое голубков, з милов, премиленьков.[29]

У цій цитаті Маркіян Шашкевич використовує образ голуба, який літаючи з дерева на дерево, викликає в лісі відчуття жалю та туги. Його гудіння, що лунає «жалісненько», підсилює емоційний відгук природи, наче якесь загальне горе, що охопило лісовий світ. Вираз «Ой ти лісе ширий!..» взаємодіє з ліричним голосом голуба, надаючи лісові характеру співрозмовника.

В ліси полетіла, і туда літала
і сюди літала, з дерева на дерво

[27] Шашкевич Маркіян. Твори. Радянський письменник. Київ: 1960. — С. 73
[28] Шашкевич Маркіян. Твори. Радянський письменник. Київ: 1960. — С. 92
[29] Шашкевич Маркіян. Твори. Радянський письменник. Київ: 1960. — С. 115

зо своїм голубцем, з голубцем сипляла
на одній рокиті.[30]

У цій цитаті Маркіян Шашкевич описує легку та динамічну картину природи, де головний образ — голубка, яка летить в ліси. Розгляньмо ключові образи дерев у цьому уривку:

1. Летіння в ліси: Голубка вирушає в політ у ліси, що може символізувати пригоди, свободу та невизначені можливості. Це також може передавати образ природи, яка є місцем свободи і відкриття.

3. З дерева на дерво: Літаючи з дерева на дерево, голубка взаємодіє з природним середовищем.

У цілому, ця цитата викликає враження свободи та гармонії з природою, створюючи образ летючої голубки в природному оточенні.

2.3. Рослинні образи (дерева та кущі) у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка

У творах дуб часто згадується для порівняння: «…лежить наш пан сотник, мов одубів»,[31] «…і в неї руки й ноги одубіли».[32] Метонімія, коли дуб уживається в значенні не як дерево або сировина для виготовлення якихось предметів, доволі поширена не лише у творах, а й популярна в народному вжитку. Таке порівняння може вживатись, коли дуже холодно чи хтось помер, одубів. Дуб — сильне й могутнє дерево, віддавна він був сакральний для українців, саме тому його вживають, щоб передати стан людини. Він згадується й у комедії «Сватання на Гончарівці»: «Лучче впасти мені з дубу, чим йти заміж за Кандзюбу»[33] такий вираз уживається в народі й досі «впасти з дуба», у тексті героїня таким чином підтверджує те, що не хоче виходити

[30] Шашкевич Маркіян. Твори. Радянський письменник. Київ: 1960. — С. 116
[31] Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Вибрані твори / Передм. С. Зубкова; Приміт. О. Гончара; Іл. худ. О. Лисенко. — К.: Дніпро, 1987. — С. 169
[32] Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Вибрані твори / Передм. С. Зубкова; Приміт. О. Гончара; Іл. худ. О. Лисенко. — К.: Дніпро, 1987. — С. 218
[33] Квітка-Основ'яненко Григорій. Сватання на Гончарівці. — К.: Дніпро, 1987. – С. 13

заміж за Кандзюбу. Також із цим деревом пов'язані фразеологізми, наприклад: «Та вона таки швидко зачахла, зачавіла і скоро дуба дала».[34]

У повісті «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка мотиви дерев зображені з магічним відтінком: «Зазолотились і верхів'я дерева по лісам… і ось золотий по них пісочок сиплеться по дереву нижче, усе нижче… нижче… Усе стихло… Чогось жде!..»[35] Автор насичує опис дерев епітетами, це додає казковості, магічності тексту. Однією з ознак повісті є наявність описів, тому не дивно, що Квітка-Основ'яненко вводить у текст такі елементи. Імовірно, слово «золотий» тут вжито для надання певної мальовничості та насиченості.

2.4. Специфіка зображення флористичних мотивів у творчому доробку Тараса Шевченка

Тарас Шевченко ставився до природи, зокрема до дерев та кущів, з особливою пошано, часто згадував їх у своїх творах, подекуди флористичні мотиви ставали провідними в тексті. Тарас Шевченко описував також назви масивів, котрі покриті деревами, а саме: бір, гай, ліс, діброва, сад, садок, садочок. Автор також згадував такі дерева: дуб (дубочок), явір, тополю, вербу, берест, ялину, ясен, сокорину. Серед кущів Тарас Шевченко зображував калину, терен, лозу.

У поезії Тараса Шевченка образи флористики, зокрема явір, дуб, тополя, берест, ясен, сокорина, надають тексту ознак одухотвореності, величності. Інколи рослинні елементи у творі виступають як повноцінні персонажі. Здебільшого дерева у поезії є символами мужності, стійкості, людської краси, радості, іноді дерева можуть символізувати підступну долю. У творах Тараса Шевченка згадано приблизно 80 видів рослин, котрі здебільшого належать до української флори. Згідно зі «Словником мови Шевченка», у його поезії верба згадується 35 разів, калина — 41 раз, тополя — 33 рази, дуб — 26 разів, явір, ясен — 20 разів. Українські дерева та кущі, що знайомі Тарасові Григоровичу

---

[34] Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Вибрані твори / Передм. С. Зубкова; Приміт. О. Гончара; Іл. худ. О. Лисенко. — К.: Дніпро, 1987. — С. 189

[35] Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Вибрані твори / Передм. С. Зубкова; Приміт. О. Гончара; Іл. худ. О. Лисенко. — К.: Дніпро, 1987. — С. 61

ще з дитинства, були для нього символом Батьківщини, рідного батьківського дому, краю. 1850 року, після арешту, Тараса Шевченка вислали на півострів Мангишлак до Новопетрівської фортеці. Він узяв з собою гілочку верби з України та посадив її біля місця свого ув'язнення, згодом з цієї гілочки виросло дерево.

Якби знала, не ходила б
Пізно за водою,
Не стояла б до півночі
З милим під вербою;
Якби знала!
***
Не співає чорнобрива,
Стоя під вербою;
Не співає, – як сирота,
Білим світом нудить.[36]

У творчості Тараса Шевченка верба є уособленням дівочої туги, смутку, жалю. У цьому уривку можемо простежити підтвердження того, що під вербою призначали побачення, радили раду, сварились тощо. Гілля верби опущене додолу так, наче дерево плаче. Верби також можуть передчувати тривогу:

У яру гребля, верби в ряд[37]

Варто зазначити, що в поезіях Шевченка можна простежити багато пейзажів, котрі автор малював з пам'яті, адже перебував за межами України. Ці пейзажі живі, олюднені:

Зорі сяють; серед неба
Горить білолиций;
Верба слуха соловейка,

[36] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 55
[37] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 28

Дивиться в криницю.[38]

Верба наділена можливістю слухати, чути. Це додає тексту багатогранності, цікавості.

Як дівчина під вербою

Гриця заспіває. [39]

Зазвичай тополя не любить рости одна, тому бачимо декілька тополь або ряд, таке явище можна порівняти з людиною та з тим, що вона також не може бути самотньою.

Тополя у творчості Тараса Шевченка є чи не найуживанішим деревом. Вона є уособленням тонкої натури, чутливої до впливу років та довкілля, а також символ нещасної, знедоленої самотньої жінки, дівчини.

Та й виросла

Ганна кароока,

Як тополя серед поля,

Гнучка та висока.[40]

У тумані, на могилі,

Як тополя, похилилась

Молодиця молодая.[41]

У поезії Тараса Шевченка тополя є символом віщого дерева, а також є деревом-сиротою:

Рости, рости, тополенько,

Все вгору та вгору!

Рости тонка та висока,

До самої хмари,

Спитай бога, чи діжду я,

Чи не діжду пари?[42]

---

[38] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 67
[39] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 60
[40] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 143
[41] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 270
[42] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 55

Як тополя стала в полі при битій дорозі.[43]

У баладу «Тополя» Тарас Шевченко вдало інтегрував народні вірування про можливість перетворення людини на тополю (дівчини на тополю). Вітер «гне тополю до самого долу» — такими рядками автор продовжує страждання дівчини.

Гнучка й висока тополя є символом віщого дерева та дерева-сироти.

Дуб, за віруваннями, є священним деревом, його любили боги та жили в ньому. Варто також зазначити, що дуб є символом довголіття та сили. Він є живим втіленням здоров'я, а отже не вміє бути слабким чи хворіти. Дуб, за своїм характером, ніколи не гнеться — його можна лише зламати. Тарас Шевченко у своїх творах зображує дуб та порівнює його з нашими козаками, відповідно до його величі. У баладі «Причинна» дія відтворюється біля дуба кучерявого. Тут, біля дуба, дівчина виглядала козака; на дубі зозуля прокує літа; під дубом русалки залоскотали дівчину; козак знайшов смерть під дубом.

У поемі «Катерина» Тарас Шевченко порівнює дуби з могутніми дідами, таке порівняння робить цей символ піднесеним та величним:

Мов ті діди високочолі,
Дуби з гетьманщини стоять.[44]
Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю,
Лама дуба…[45]

У баладі «Причинна» дуб згадується неодноразово. Тарас Шевченко зображує незламного, стійкого дуба свідком нещасливого, трагічного кохання:

А дівчина спить під дубом
При битій дорозі…
Ось і дуб той кучерявий…[46]

---

[43] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 28
[44] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 28
[45] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 132
[46] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 15

Визначне місце серед опоетизованих назв дерев та кущів письменники відводять калині. Калина — не лише символ України, українці шанують її за пишну вроду та цілющі властивості. Тарас Шевченко згадав у «Кобзарі» 385 разів. Калина у його творчості є символом дівочої краси, кохання, невідворотності долі. Саме під калиною молодий козак чекає на свою кохану:

Защебетав соловейко
В лузі на калині –
Заспіває козаченько,
Ходя по долині.[47]

Образ калини містить у собі також прикмети смутку, жалю:

Стане собі під калину,
Заспіває Гриця.
Виспівує, вимовляє
Аж калина плаче[48]

***

Як калина при долині
Вранці під росою,
Так Ганнуся червоніла,
Милася сльозою[49]

Зламати калину — це означає зраду в коханні, а посадити калину на могилі — це туга за загиблим:

Посадили над козаком
Явір та ялину,
А в головах у дівчини
Червону калину[50]

***

Хто заплаче надо мною,

[47] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 55
[48] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 28
[49] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 143
[50] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 15

Як рідна дитина?
Хто посадить на могилі
Червону калину?[51]

Вишня є символом рідної землі та Батьківщини, України. Вона також символізує Світове Божественне дерево. «Вишній» — тобто Всевишній Бог. Вишня — це дерево, котре росте поблизу рідної домівки. Це символ сім'ї, батьківської хати, домашнього затишку.

Зображення вишні в поезії Тараса Шевченка є символом села, на позначення ідилії, взаємної любові, гармонії. У поемі «Катерина» краса вишневого саду стає відчуттям суму, коли москаль покинув дівчину:

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні;
Як і перше виходила,
Катерина вийшла.
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як москаля молодого
В вишняк дожидала.[52]

Частинкою рідного дому та щасливого життя є грудочка землі, котру Катерина взяла з собою з вишневого саду.

Пішла в садок у вишневий,
Богу помолилась,
Взяла землі під вишнею,
На хрест почепила…[53]

Яблуня, вишня та груша — це ті образи-символи, що нагадують про рідний дім. Яблуня — це символ щирості та щедрості, оскільки своїми плодами яблуня обдаровує частіше й більше, ніж будь-яке инше плодове дерево. Також

[51] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 28
[52] Там само
[53] Там само

варто зазначити, що яблуня уособлює тих, хто багато дає й готовий поділитись останнім.

Груша є символом молодої жінки, її самотньої тужливої долі. Дівчина, котра виходить заміж, прощається з грушею як свідком щасливого дівоцтва. Також груша символічно підкреслює те, що доброї долі не буває без лихої. Лише той пізнає красу та суть життя, хто здолає важкі життєві перепони:

Тут їх достобіса! ...
Які груші уродили!
Збивайте, хлоп'ята!...[54]

У своїх творах Тарас Шевченко часто зображує ясен. У народній творчості ясен — символ долі молодої людини. Він також уособлює благородство чоловічих почуттів. Ясен володіє і чудодійними властивостями: перебування під його паростями допомагає позбутись душевного тягаря, котрий виник через буденні негаразди та життєві поразки. Це досить вразливе дерево, що тонко відчує настрої природи. Скрип ясена у баладі «Причинна» Тараса Шевченка налаштовує читача на щось трагічне, грізне:

Сичі в гаю перекликались
Та ясен раз у раз скрипів.[55]

Ясен у Тараса Шевченка, як і явір, є символом молодих хлопців, котрих маір виглядає з далекої дороги. Дивне скрипіння цього дерева цього є передвісником біди, яка чекає людину.

Неймовірне дерево ясен прикрашає в наші дні могилу Тараса Григоровича Шевченка біля Канева.

Дуби і всякі дерева
Великолітні, мов трава
В покоси стелеться, а з яру
Встає пожар, і диму хмара

[54] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 67
[55] Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985. — С. 15

Святеє сонце покрива.[56]

У цій цитаті Тарас Шевченко, за допомогою образу яру, змальовує образ природи в цілому. Дуби та інші великолітні дерева виглядають як трава, розкинувшись в широкі покоси.

Тілько одним одно хиталось

Зелене дерево в степу.[57]

Тарас Шевченко описує дерево, котре єдине росте в степу. Виділяючи його як особливість або унікальний елемент, автор підкреслює силу, красу та винятковість цього дерева серед інших рослин у степовій місцевості. Зелене дерево вражає своєю самотністю, незвичайністю в степу.

Високі гнулись дерева…

Додолу гнулися, журились![58]

Тарас Шевченко змальовує високі дерева, котрі гнуться вниз, виражаючи своє горе, жаль. Слово «журились» вказує на їхню тугу та пригніченість. Образ природи тут слугує символічним вираженням певних емоцій автора.

Та й заголосила.

Як тополя, стала в полі

При битій дорозі;[59]

Тарас Шевченко порівнює Катерину з тополею, котра, наче стовбур тополі, стоїть в полі біля битої дороги. Порівняння вказує на жаль, смуток, адже всім відома доля Катерини. Жінка відчуває себе самотньо, нікому не потрібною; вона в розпачі.

По діброві вітер виє,

Гуляє по полю,

Край дороги гне тополю

До самого долу.

---

[56] Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] : [поезія] / Тарас Шевченко. — Львів: Каменяр, 2011. — С. 498
[57] Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] : [поезія] / Тарас Шевченко. — Львів: Каменяр, 2011. — С. 499
[58] Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] : [поезія] / Тарас Шевченко. — Львів: Каменяр, 2011. — С. 834
[59] Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] : [поезія] / Тарас Шевченко. — Львів: Каменяр, 2011. — С. 42

Стан високий, лист широкий —

Нащо зеленіє?[60]

Вітер тут наділений людськими якостями (гуляти). Тарас Шевченко описує природу, намагаючись розкрити таємницю того, чому тополя зберігає свій зелений колір. Він застосовує образ вітру, що гуляє по діброві та полю, згинаючи тополю до самого долу. Незважаючи на те, що тополя гнеться, вона залишається зеленою, це вказує на її стійкість та життєву силу. Зелене листя слугує як символ постійного оновлення природи.

Зілля дива наробило —

Тополею стала.[61]

Тополя в однойменній баладі Тараса Шевченка символізує дерево-сироту, а також віще дерево. У цілому, тополя — це символ добра, правди та дерева життя. У цій баладі Т. Шевченко використав народні повір'я про можливість перетворення людини на дерево (дівчини на тополю). Молодиця вирішує або повернути кохання, або померти. Натомість вона стала тополею.

Вітер в гаї нагинає

Лозу і тополю,

Лама дуба, котить полем

Перекотиполе.[62]

У цій цитаті передано вплив вітру на різні види дерев (лозу, тополю, дуб) та їхню реакцію на природні сили. Вітер нагинає лозу і тополю, а ламає дуб, котячись полем, створює образ природного руху та перетворення вітром лісового ландшафту.

Отже, проаналізувавши твори української літератури XIX століття, можна зробити висновок, що флористика (дерева та кущі) є невіддільною від людини, людських почуттів та думок. Зображуючи природу, письменники вводять у свою розповідь опис людських свят, побуту, котрі, у всякому разі,

---

[60] Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] : [поезія] / Тарас Шевченко. — Львів: Каменяр, 2011. — С. 71

[61] Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] : [поезія] / Тарас Шевченко. — Львів: Каменяр, 2011. — С. 79

[62] Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] : [поезія] / Тарас Шевченко. — Львів: Каменяр, 2011. — С. 171

пов’язані із рослинним або тваринним світом. Вони начебто переплітають ці два світи, а також зображують суцільний гармонійний світ. Також варто зазначити, що природа — це не застигле тло, яке письменники зображують у своїх творах для того, щоб читач розумів, де відбуваються події. Природа — це живий організм, який відчуває як хороші, так і погані події. Рослини та тварини здатні передчувати долі людей, а також історичні події.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА ФЛОРИСТИЧНИХ МОТИВІВ (ДЕРЕВ ТА КУЩІВ) У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ XIX СТОЛІТТЯ

3.1. Образи дерев та кущів у творчому доробку Пантелеймона Куліша

Образ фантастичного дерева можемо під час опису Босфору в поемі Пантелеймона Куліша «Байда, князь Вишневецький»:

«Все деревом чудним позаростало,

З-за дерева будинки визирають».[63]

Тут наявний епітет «чудне дерево». Це додає розповіді таємничості та загадковості, щоб читач міг замислитись про це «чудне» дерево.

У цій поемі автор описав ще мотиви дерев:

«Пишаєшся ти, батьку, яворами,

Дубами кучерявими, вербою

Та івою, що висне над водою»[64]

У тексті згадуються явори, дуби, верба та іва. Цікавим є те, що іва — це те саме, що й верба. Також Пантелеймон Куліш уживає словосполучення «кучеряві дуби», такий епітет є досить поширений у народі та поетичних творах.

Пантелеймон Куліш зображує такий опис:

Споглянь кругом. Невольницькі се руки

Сади садили, мури муровали;

Невольники гіркими слізьми й потом

Сі дерева розкішні поливали.[65]

У цій репліці Байді шкода, що Соліман не хоче віддавати невільника. В уривку є гіперболізація начебто невільники «гіркими слізьми й потом» поливали

---

[63] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред. тому М. Д. Бернштейн. — С. 336

[64] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред. тому М. Д. Бернштейн. — С. 336

[65] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред. тому М. Д. Бернштейн. — С. 310

дерева. Ці слова наведено в поемі, щоб показати важку працю невільників, адже те, що вони робили, це важка фізична праця.

У поемі також згадується дуб: «Мені коханнє осмалило серце, мов блискавка на дубі верховіттє»[66]. Як уже було сказано, у творах дуже часто згадується дуб, оскільки він є могутнім деревом та за допомогою нього можна краще передати свої емоції, почуття, стан. Тут кохання порівнюється з блискавкою, що влучила у верховіття дуба. Дуб також часто називають «розложистим», оскільки його гілки великі та могутні, під ними можна сховатись від палючого сонця або від зливи: «От під цими розложистими дубами викопаємо печеру, кшталтом зимовника, та й буде скит».[67] Саме під дубом найчастіше сідали їсти, робили різну роботу.

Мотиви дерев часто трапляються у вигляді порівняння: «…та знявсь угору, мов той дуб гіллястий…»[68]. У цьому уривку також згадується дуб та його широке й густе віття.

Пантелеймон Куліш у поемі «Маруся Богуславка» наводить таке порівняння:

Серед гаремників стояв один,

Як дерево живе серед руїн.[69]

У цьому реченні самотність порівнюється з деревом, що стоїть посеред руїн. Як ми знаємо, зазвичай дерево не може довго бути самому, і дуже похмуро виглядає дерево, що стоїть самотнє. Через таке порівняння автор намагається передати стан душі героя Османа.

І, мов дрімучий бір, заколихались

Чернечі голови під намітками,

У пеклі тканими. Ченці шептались

---

[66] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред тому М. Д. Бернштейн. — С. 311

[67] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред тому М. Д. Бернштейн. — С. 339

[68] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред тому М. Д. Бернштейн. — С. 345

[69] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред тому М. Д. Бернштейн. — С. 191

Один з одним, немов дуби з дубами

Або розпатлані вночі відьми з відьмами.[70]

Чернечі голови порівнюються з дрімучим бором. Бір — це ліс з переважанням сосни. Тут саме таке порівняння, тому що дрімучий означає «непрохідний, дуже густий, непроглядний». Таким чином автор хоче підкреслити те, що ченців було дуже багато.

Далеко від трапезної палати,

В яру, проміж мохнатими дубами,

Де голову людського не чувати,

Де тихими святими молитвами,

Мов чистими незримими крилами,

Душа в чертоги горні возлітає, —

Схилившись під важенними літами,

Анахорет мовчущий пробуває

І грішну плоть свою постами умерщвляє.[71]

У цьому уривку Пантелеймон Куліш за допомогою дерев змальовує віддалену від людського ока місцевість. Автор називає дуби «мохнатими», тому що в цих дерев широке гілля. Цей епітет уживають досить часто в літературі. Саме дуби тут використовуються, адже це великі, могутні дерева. Куліш, використовуючи епітет «мохнаті» для дубів, прагне передати не лише їхню велич і могутність, але й створити образ віддаленої природної краси. Такий опис сприймається як спроба ввести читача в атмосферу загадкового та непізнаного. За допомогою цього епітету письменник намагається оживити природу та передати її враження з неосяжної і загадкової місцевості, де герої опиняються.

От чого я так журюся,

Чого ревно плачу,

---

[70] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред тому М. Д. Бернштейн. — С. 147

[71] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред тому М. Д. Бернштейн. — С. 157

Мов береза, слізьми ллюся,

Світонька не бачу.[72]

Березу найчастіше використовують у літературних творах, щоб описати стрункість, ніжність та тонку натуру. У цьому тексті маємо порівняння дівчини, яка плаче, із березою. Такий художній засіб ужито тут, щоб передати стан душі героїні. Таке саме порівняння використано в поемі двічі: «І гіркими перед Богом, Як береза, ллюся».[73] Є також порівняння із кущем лози: «Премудрі надписи ченці читають... Із-за борід, мов кущ лози, метластих…»[74] Тут бороди ченців порівнюються з кущем лози. Лозою називали деякі породи верби, це гнучкі гілочки і тому автор уживає саме цей кущ порівнюючи бороди ченців.

Образ дикої пущі описав у своєму романі «Чорна рада» Пантелеймон Куліш: «А по Печерській горі росла тоді скрізь дика пуща. Дорога через ту пущу була дуже трудна: то крутилась поміж деревом, то спускалась у байраки, то обходила кудлатії кучугури».[75] Пуща — великий, густий, дрімучий ліс; хащі.[76] Автор зображує в цьому уривку цей дрімучий, густий ліс, щоб описати те, як героям важко було дістатись своєї мети та передати їхній важкий шлях, що вони мали пройти. Описуючи дорогу через пущу, він використовує такі слова, як «обходить», «крутиться», «спускається», це створює враження важкодосяжності та затишшя цього природного ландшафту. Слова «густий», «дрімучий», «кудлаті кучугури» додають невизначеності й загадковості, таким чином це підсилює труднощі, які чекають на героїв. Цей образ стає метафорою для перешкод і складнощів, що стоять перед ними.

---

[72] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред тому М. Д. Бернштейн. — С. 54

[73] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред тому М. Д. Бернштейн. — С. 100

[74] Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред тому М. Д. Бернштейн. — С. 148

[75] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 35

[76] Словник української мови: в 11 томах. — Том 8, 1997. — Стор. 412

Такий літературний прийом дозволяє читачеві відчути напруження та важкість подорожі, а також викликає емоції, що пов'язані з випробуваннями героїв.

«Бо сі гультяї їдуть не по-людськи: не глядять і дороги, а так куди здря і мчаться по гаю; тілько все крутяться поміж деревом коло ридвана; не попереджують і ззаду не остаються. А коні наче знають, чого сим шибайголовам хочеться: скачуть, як кози, то сюди, то туди поміж кущами. Аж страшно було дивитись, як та дика степова животина дряпається копитами на кручу, то отсе з кручі кинеться в проваллє, і не видно її стане, тільки глухо тупотить і хропе у байраці».[77] У цьому уривку Пантелеймон Куліш описує нестримний, шалений рух героїв, які, схоже, не дотримуються жодних правил на дорозі. Вони, як описано, не зважають на дорогу, мчаться куди завгодно, не дивлячись навколо. Також виражається їхня безтурботність та агресивність, коли вони просто розганяються, не попереджають і не залишають достатньо місця ззаду. Опис коней, що скачуть «як кози», може передавати невпорядкованість та непередбачуваність руху, що створює враження дикої степової тварини. Усе це створює живописну картину, яка викликає враження небезпеки й хаосу.

«Вже час немалий іде він пущею, коли ж виходить на лощину, гляне — кінець лощини із-за дерева димок. Сонце вже піднялось геть-то, так дим унизу поміж деревом синій, а вгорі наче золотий серпанок».[78] Ця цитата зображує картину спокійного ранку чи вечора, коли Петро подорожує пущею (степом чи поляною). Описується момент, коли він виходить на лощину і помічає димок за деревами. Пантелеймон Куліш зображує сонце, яке вже піднялося, і димок унизу, поміж деревами, має синій відтінок.

Цей опис може викликати враження теплоти та спокою, атмосферу ранкової чи вечірньої тиші. Синій відтінок диму може створювати враження

---

[77] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 35

[78] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 88-89

свіжості або таємничості, а золотий серпанок вгорі надає картині яскравості і краси.

Ця цитата створює неймовірний пейзаж, використовуючи живописні деталі. Описуючи дії та спостереження персонажа, автор створює враження мандрування або подорожі.

Основні образи уривку:

1. Лощина: Місцевість, крізь яку проходить Петро. Вона може бути невеликою глибокою долиною чи якоюсь іншою низькою частиною землі.

2. Димок за деревом: Здавалося б, Петро бачить кінець лощини і помічає димок, який піднімається із-за дерева. Це може бути ознакою розпаленого вогню.

3. Сонце та дим унизу: Зафіксовано годину дня — сонце вже піднялося. Дим, що виглядає як синій внизу, може створювати спокійну атмосферу та загадковість.

4. Золотий серпанок: автор зображує верхній шар диму, який нагадує золотий серпанок. Це може бути метафорою для візуальної привабливості чи надавати пейзажу особливої краси.

Усі ці елементи взаємодіють для того, щоб створити враження та образ природного, але в той же час загадкового моменту у подорожі персонажа. Пантелеймон Куліш майстерно описав пущу, по якій ішов Петро.

«Се так, як от інколи схопиться заверюха — громом гримить, вітром бурхає, світу божого не видно; поламле старе дерево, повиворочує з коріннєм дуби й берези: а чому указав господь рости й цвісти, те й останеться, і красується весело да пишно, мов ізроду й хуртовини не бачило».[79] Ця цитата метафорично порівнює події в житті з природніми явищами, такими як заверюха чи буря. Описуючи силу і непередбачуваність цих природних явищ, Пантелеймон Куліш наголошує на тому, як вони можуть ламати старе дерево

[79] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 158

та «повиворочувати» дерева з корінням. А втім, при цьому висловлюється ідея, що те, що було призначене зростати й цвісти, залишається стійким і красивим.

Аналогія до життя вказує на те, що, незважаючи на труднощі і випробування, люди можуть залишатися міцними і красивими, зберігаючи свою природну красу та силу. Це може слугувати позитивним поглядом на важкі обставини та виклики, які можуть зустрічати люди в житті.

«Другого дня, на заході сонця, зблизились наші подорожні до Гвинтовчиного хутора, що стояв трохи у боку од Ніженя, серед гарної дубової та липової пущі».[80] Пантелеймон Куліш зображує Гвинтовчин хутор, який розкинувся серед «гарної дубової та липової пущі». Дуб та липа здавна слугували прихистком для людини: у тіні таких дерев можна було сховатись у спеку від палючого сонця або перечекати зливу. В цій цитаті описується подорож до хутора Гвинтовчиного під час заходу сонця. В описі події є такі елементи, як час дня, розташування хутора, архітектурні особливості та зображення природи.

У заході сонця надається особливий колорит події, можливо, створюючи теплу та затишну атмосферу. Герої підходять до Гвинтовчиного хутора, який розташований трохи у бік від Ніженя, серед гарної дубової та липової пущі.

Загалом, хутір — це маленьке поселення, а природи навколо, зокрема дубова та липова пуща, створює мальовничий і приємний пейзаж. Усе це разом створює образ приємного та спокійного місця, де подорожні прийшли до місця призначення.

«З тяжкою од клопоту головою ходив він од варти до варти, частенько поглядаючи против Романовського Кута. А в Романовського Куті широкі дуби од огнищ світяться…»[81] Романовський Кут — це урочище, яке зображує в «Чорній раді» Пантелеймон Куліш. У цій цитаті автор описує стан Шрама, який ходить від варти до варти та виглядає суттєво занепокоєним. Слова «з

---

[80] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 76

[81] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 119

тяжкою од клопоту головою» вказують на те, що герой переймається чимось важливим чи тривожним. «Світлі дуби од огнищ», які Пантелеймон Куліш зображує в Романовському Куті, можуть вказувати на присутність вогнищ, це додає уривку загадкової атмосфери. У цій цитаті відображено напруження та внутрішній конфлікт Шрама, а також створена загадковість навколишнього середовища, зокрема Романовського Кута.

«Там тебе під Бугаєвим Дубом жде такий же дурень, як і я: паволоцький піп із попеням».[82] У цій цитаті описується місце під назвою «Бугаєвий Дуб», яке виглядає, ніби призначене для зустрічі або події. Бугаєвий Дуб — це власна назва з твору.

«Аж ось увійшла до гостей Череваниха, молодиця свіжа й повновида, пряма, як тополя…»[83] Ця цитата створює образ молодої жінки, Череванихи, яка увійшла до гостей, і автор використовує описові елементи для передачі її зовнішності та враження, яке вона справляє. Опис молодиці як «свіжа й повновида» вказує на її молодість та здоров'я, а також на те, що вона має привабливий зовнішній вигляд. Опис Череванихи, її фізичної постави, як «пряма, як тополя» створює образ грації. Порівняння з тополею вказує на стрункість її фігури, можливо, навіть на її граційний спосіб рухатись.

«Ходить він, сновидає по гаю і сам не знає чого. Місяць став уже на небі нижче; світить навскось по траві, по кущах, по березах».[84] У цій цитаті автор створює атмосферний опис, використовуючи образи природи та зображуючи внутрішній стан Петра. Пантелеймон Куліш зображує опис того, як герой «ходить він, сновидає по гаю», це вказує на внутрішній стан Петра. Важливим є вислів «і сам не знає чого» — це додає загадковості стану Петра.

---

[82] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 150

[83] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 18

[84] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 56

Загалом, ця цитата передає враження блукання героя, його внутрішнього пошуку чи роздумів під світлом місяця в спокійному лісовому гаю.

«Тілько княгиня не змінила своєї постави: як та плакуча береза, що клонить і в дощ, і в погоду зелені віти додолу, так і вона, — чи хто сміється, чи хто плаче, у неї з серця не сходить туга».[85] Ця цитата описує поставу княгині, за допомогою образу природи, що надає індивідуальності та виразності її характеру. Аналогія з плакучою березою створює живописний портрет, використовуючи візуальні образи для передачі внутрішніх емоцій та стану княгині. Образ берези автори часто використовують у своїх творах, щоб передати тонкий внутрішній стан героя.

3.2. Ключові образи дерев і кущів на прикладі творчості Марка Вовчка

«Він зна, що нам тут, у лісі, в затишку, краще... Хоч людей не густо і трохи ніби самотненько, та спокій в нас... А пташок у лісі! А зимничок! Правда, Матвійку? (Се вже до мене). В нас у гаю і малина, і суниці, і полуниці... Схочемо, то зловимо собі зайчика... спорядимо гойдалку...»[86] У цій цитаті можна простежити атмосферу затишку, природного спокою та об'єднання з природою. Автор вказує, що в лісі, в затишному середовищі, краще. Це може свідчити про те, що природа, з її тишею та спокоєм, надає людині відчуття рівноваги та безпеки. Зазначається, що людей не багато, і вони можуть відчувати себе трошки самотньо, однак це не заважає відчувати спокій. Єднання з природою проявляється через присутність пташок та рослин, які є частиною навколишнього лісу.

Ці елементи створюють образ природного райського куточка, де люди мають можливість не лише відпочивати, але й спілкуватися з природою, використовуючи її різноманіття для свого благополуччя.

---

[85] Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — С. 123

[86] Марко Вовчок. Три долі: повісті, оповідання, казки / Марко Вовчок; післямова Т. М. Панасенко; худож.-оформлювач Ю. Ю. Романіка. — Харків: Фоліо, 2012. — С. 153

«Ріс я в лісі на самоті і бавився, як сам собі знав. Товариша однолітка не було. Сільські діти давненько перестали заглядати у пущу, бо хто колись заглянув, то так добре пам'ятав панську кару, що й другим заказав тудою заглядати».[87] У цій цитаті Марко Вовчок описує своє дитинство в лісі. Він зазначає, що виростаючи самотньо і граючись у лісі, він не мав товаришів однолітків. Ліс у цьому уривку має роль чогось віддаленого від цивілізації.

«Наче оце проходжаю по тому Чорноставському лісі... От той ліс... Птаство ще не повернулось з вирію, дерево ще без листу, ані шелесту, ані голосу — тихо й глухо. Ще скрізь сніг біліє, а весняна теплиня вже орудує: зрана на землі на гіллях приморозь, а зійде та вигріє сонечко — закапле з стріхи, одвільжають і залисняться стежечки».[88] Марко Вовчок передає враження від прогулянки лісом. Цей ліс ще перебуває в зимовому спокої, проте вже відчуває вплив весняної теплини. Спершу автор зображує ліс як тихе та глухе місце, де ще немає ознак весняного пробудження: птаство ще не повернулося, дерева без листя, і навколо тихо й спокійно. У цілому, у цитаті автор майстерно зображує перехідний період в природі.

«За озером, на проліску, поза старими яворами, росла чудова ліщина. По ту ліщину я й брався, бо на завтра вдосвіта замислив наловити риби».[89] Ця цитата розкриває гармонійне зображення природи, зокрема лісу, поза озером, де виростала чудова ліщина. Автор вказує, що саме це місце він обрав для своїх занять. Це створює образ спокійного природного довкілля.

«Отак, прислухаючи, закортіло мені подивитись зблизька на той, мовляв, рівний Чорностав — здалека я вже до його добре придивився: в конець гаю на окрайку стояв дуб-довговік, і як злізти на саму верховину, то геть-геть видно... Зараз заблискочуть великі вікна на панському будинку, що красувався на узгорку, висадою на нашу пущу, — замережать по саду квітники та

---

[87]Марко Вовчок. Три долі: повісті, оповідання, казки / Марко Вовчок; післямова Т. М. Панасенко; худож.-оформлювач Ю. Ю. Романіка. — Харків: Фоліо, 2012. — С. 154

[88] Марко Вовчок. Три долі: повісті, оповідання, казки / Марко Вовчок; післямова Т. М. Панасенко; худож.-оформлювач Ю. Ю. Романіка. — Харків: Фоліо, 2012. — С. 157

[89] Марко Вовчок. Три долі: повісті, оповідання, казки / Марко Вовчок; післямова Т. М. Панасенко; худож.-оформлювач Ю. Ю. Романіка. — Харків: Фоліо, 2012. — С. 170

стежечки, кущовики, намети…»[90] Чорностав — це похідне слово від «чорний» та «став». Описуючи дерево — дуб-довговік, Марко Вовчок створює образ величного та старовинного символу природи, підсилюючи враження його надзвичайності. Саме дуби зазвичай є деревами-довговіками, тому не дивно, що автор обрав саме це дерево.

«Весна того року була рання й дружна. Вранці сніжок береться, а вже опівдні попід дубами наче обручки з темного оксамиту…»[91] У цій цитаті автор додає в текст атмосферу весняного часу за допомогою дубів. Також тут є порівняння цих дерев з «обручками темного оксамиту». Це образ, який передає стан природи в середині дня. Описуючи під дубами «обручки з темного оксамиту», Марко Вовчок створює враження м'якості, тепла й розкішності, а також вказує на цінність та красу цього періоду року. У цьому уривку вдало поєднано образність та поетичність, дозволяючи читачеві відчути не тільки зміни в природі, а й виразити емоції, пов’язані з весняним ранком та днем. Таким чином, незважаючи на досить невеликий обсяг повісті, Марко Вовчок часто наводить образ дерева у «Гайдамаках».

«Лісова берізка легесенько звідкись запахла, і очі не знаходили округи, де було їй тут зрости, ніжній квіточці на дикому камені».[92] У цій цитаті йдеться про лісову берізку, що, здавалося б, з’явилася ніби з нікуди. Запах берізки надає їй загадковості та чарівності. «Очі не знаходили округи, де було їй тут зрости» — цей уривок про те, що походження берізки неочевидне або навіть дивне для читача. У цій цитаті автор зображує природу не тільки як зовнішній світ, а й як живу, майже магічну сутність, що може зачаровувати та вразити людину своєю загадковістю.

---

[90] Марко Вовчок. Три долі: повісті, оповідання, казки / Марко Вовчок; післямова Т. М. Панасенко; худож.-оформлювач Ю. Ю. Романіка. — Харків: Фоліо, 2012. — С. 151

[91] Марко Вовчок. Три долі: повісті, оповідання, казки / Марко Вовчок; післямова Т. М. Панасенко; худож.-оформлювач Ю. Ю. Романіка. — Харків: Фоліо, 2012. — С. 164

[92] Жива душа: Твори Марка Вовчка: Навч. посіб. / Упоряд. Чічановського А. А.; Передм. Дунаєвської Л. Ф. — К.: Грамота, 2003. — С. 168

«…з-за темних сосен, з-за кучерявих дубів пробивалися рожеві промені усе пломенистій та червоніш…»[93] У цій цитаті Марко Вовчок описує захід сонця в лісі, де рожеві промені пробиваються через темні сосни та кучеряві дуби. За допомогою цих дерев автор описує події в повісті. Це створює образ мальовничого та емоційного вечірнього пейзажу в природі.

«На цвинтарі росли високі дерева, клея да береза — з-за них тільки видать було хрест похилий набік, та тамки, де всох клен один, крізь сухі віти вбачалося церковне віконечко, узеньке й довгеньке, і частинки сивої, мшистої стінки»[94] В уривку описано образ місця, де росте цвинтар з високими деревами, серед яких видніються різні деталі, що надають цвинтарю особливий характер. Дерева створюють враження величі та старовинності. Згадка про клен та березу вказує на різноманіття та символічність дерев у цьому святому місці. «Та тамки, де всох клен один, крізь сухі віти вбачалося церковне віконечко, узеньке й довгеньке, і частинки сивої, мшистої стінки» — ця частинка надає тексту деталізований образ. Одинокий всохлий клен та церковне віконечко додають цвинтарю символізму та містичності.

3.3. Образи дерев та кущів у творчому доробку Івана Нечуя-Левицького

«В густій осоці подекуди неначе тонули круглі кущі верболозу та вільшини. За палацом розкинувся розкішний старий садок, в котрому подекуди стояли старі важкі дуби. Кругом палацу за Мокранами на всі боки мріли зелені соснові бори, неначе зелене ї гладеньке море облягало кругом і палац, і село. І тільки подекуди над сизо-зеленими борами високо витикались гостроверхі старі-престарі ялини, неначе дивились розкидчастими гілками на те море борів та старих дубових лісів».[95] У цитаті автор описує природний ландшафт та довкілля палацу, створюючи образ розкішного старовинного садку, де густа осока взаємодіє з елементами природи та архітектурою. «В

[93] Жива душа: Твори Марка Вовчка: Навч. посіб. / Упоряд. Чічановського А. А.; Передм. Дунаєвської Л. Ф. — К.: Грамота, 2003. — С. 151
[94] Жива душа: Твори Марка Вовчка: Навч. посіб. / Упоряд. Чічановського А. А.; Передм. Дунаєвської Л. Ф. — К.: Грамота, 2003. — С. 151-152
[95] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — С. 72

густій осоці подекуди неначе тонули круглі кущі верболозу та вільшини» — цей фрагмент передає враження густої рослинності, в якій виглядають окремі кущі верболозу та вільшини, додаючи місцю загадковості. Загалом, осоку, верболіз та вільху письменники використовують у своїх творах, щоб передати ніжність та спокій.

«За палацом розкинувся розкішний старий садок, в якому подекуди стояли старі важкі дуби» — зображення старовинного садка та масивних дубів надає місцю атмосфери старовинності та вишуканості. Саме дуб використовують, щоб передати могутність, велич та силу.

«Кругом палацу за Мокранами на всі боки мріли зелені соснові бори, неначе зелене ї гладеньке море облягало кругом і палац, і село» — цей уривок створює враження, що палац і село є в зеленому морі соснових борів, яке простягається навколо, надаючи відчуття укриття та природного величезного простору. Ялини в уривку створюють враження мальовничої панорами, тихої та спокійної природи. У цитаті автор вдало поєднує деталі природного середовища з описом архітектурних елементів, створюючи багатогранний образ місця.

«Старі абрикоси стояли саме в цвіту, неначе обсипані білим, трошечки рожеватим пухом. Товсті бруньки каштанів поналивались і лисніли, неначе обмазані сиропом. Заброcть аж червоніла на деревах».[96] Абрикоси — це плодові дерева, тому, імовірно, автор прагне передати спокій, родючу землю. Це не зовсім типове дерево для української літератури, тому такий уривок є унікальним. Каштани Іван Нечуй-Левицький зображує свіжими, налитими, це додає твору незвичності.

«Марта Кирилівна задумалась і, йдучи по доріжці, зачепила головою гілку абрикоса. Білі листочки розсипались, обсипали Мартині плечі й вид».[97] У цій цитаті Іван Нечуй-Левицький знову згадує абрикос, начебто Марта

[96] Іван Нечуй-Левицький. Навіжена. Друкарня Товариства імени Шевченка, під зарядом К. Беднарського. — Львів: 1891. — С. 12-13
[97] Іван Нечуй-Левицький. Навіжена. Друкарня Товариства імени Шевченка, під зарядом К. Беднарського. — Львів: 1891. — С. 13

зачепила його випадково. Варто також зазначити, що автор використовує прикметник «білий», говорячи про листя, однак абрикос має листя зеленого кольору. Іван Нечуй-Левицький використовує цей епітет, щоб додати невинності та загадковості тексту.

«Кишиневський міський садок, сливе суспіль увесь засаджений акаціями, тільки що розвився й стояв у всій майській красі. Садок світився зверху донизу. Через дрібчастий молодий лист акацій сонячне проміння сипалось, як через намітку, й пронизувало кожну гілку, кожний листок. Садок блищав і лиснів, обсипаний ранньою росою, освічений сонцем, неначе сміявся й радів, що настала весна».[98] У цій цитаті описано Кишинівський міський садок як неймовірно красивий та живий куточок природи. Усі дерева, зокрема акації, автор створює в садку враження повної розкоші та краси. У момент розквіту садок перетворюється на справжній рай для очей, тому що сонячне проміння ласкаво проникає через дрібчасті молоді листки акацій, розсипаючись, як краплі роси, по кожній гілці та листочку. У цілому, садок виглядає так, наче він радіє настанню весни, виражаючи свою красу і життєрадісність. Садок символізує спокій, до речі, письменники XIX століття не часто зображали у своїх творах акації. Іван Нечуй-Левицький описує молоде листя, це допомагає читачеві поринути в атмосферу свіжости, розквіту, весни.

«Вузька алея, обставлена старими акаціями, була схожа на тунель, пробитий в зеленій гущавині дерева й залитий фантастичним зеленкуватим світом».[99] Іван Нечуй-Левицький описує вузьку алею, знову згадуючи акації. Автор використовує вислів «фантастичний зеленкуватий світ», щоб підкреслити чарівність та надзвичайність ландшафту.

«В світі панує один закон біологічний: дерево запускає коріння в грунт і висисає сік з землі, глушить кругом себе кущі та слабкіше дерево… Пустимо

---

[98] Іван Нечуй-Левицький. Повість. Над Чорним морем. Накладом Товариства імени Шевченка. — Львів: 1891. — С. 1

[99] Іван Нечуй-Левицький. Повість. Над Чорним морем. Накладом Товариства імени Шевченка. — Львів: 1891. — С. 5

й ми коріння в дурний людський натовп і будемо п'явкою висисати сік кругом себе, звідкіль тільки можна».[100] У цитаті використано метафору для висловлення ідеї конкуренції та відносин у суспільстві. Іван Нечуй-Левицький порівнює людей із деревами, закликаючи «пустити коріння» в суспільство та використовувати його ресурси. У цьому уривку дерево використано для порівняння, щоб читач краще міг зрозуміти те, що автор намагається донести до реципієнта.

«Навроцька послала горничну в сукупні, неодгороджені сусідні садки, а сама ще раз пішла в парк. Вона заглядала за кожне дерево, за кожний кущ. І за густими кущами жовтої акації вона несподівано вгляділа шматок Маниної сірої сукні»[101]. Згадуючи «сукупні, неодгороджені сусідні садки» автор створює враження таємничості та додає інтриги. Автор акцентує на кольорах, це додає автентичності твору та читачеві легше впіймати думку автора. Опис уваги Навроцької до деталей природи, таких як дерева та кущі, робить сцену більш відчутною та реалістичною.

«По обидва боки дороги миготіли дачі, що тонули в садках з акацій та абрикосів. Поїзд їхав неначе лісом, ніби між двома зеленими стінами. Між акаціями подекуди виглядали білі стіни дач одеських банкірів та аристократів, гарних, як цяцьки, з легенькими портиками, з колонами, обплетеними диким виноградом. Перед дачами, в двориках, зеленіли просторні квітники.

На зеленому свіжому газоні скрізь темніли розкидані, неначе ялинки, темно-зелені кущі туй, ясніли плямами клумби квіток, кущі рож-центифолій».[102] Автор вдало передає образність та красу природного ландшафту поруч із дорогою. Здійснюючи опис дач, що розташовані по обидва боки дороги, він використовує багато деталей, які надають відчуття багатства та розкоші.

---

[100] Іван Нечуй-Левицький. Повість. Над Чорним морем. Накладом Товариства імени Шевченка. — Львів: 1891. — С. 207

[101] Іван Нечуй-Левицький. Повість. Над Чорним морем. Накладом Товариства імени Шевченка. — Львів: 1891. — С. 136

[102] Іван Нечуй-Левицький. Повість. Над Чорним морем. Накладом Товариства імени Шевченка. — Львів: 1891. — С. 87

Миготіння дач у садках з акацій та абрикосів створює враження кольорового розкішного масиву. Опис дач, вигляд яких між акаціями виглядає як білі стіни, асоціюється з багатством та вишуканістю. Згадка про портики, колони, обплетені диким виноградом, створює образи розкішних будівель, що вражають своєю красою.

«…і от тепер тільки допливає вже до зеленого берега, вкритого лісами та пахучими садками; от він бачить виразно, як сонце грає на горах, на садках. І садки й ліси манять його одпочити в затишку та холодочку десь над прозорою річкою»[103]. Іван Нечуй-Левицький зображує берег, укритий лісами та ароматними садками. Автор називає садки «пахучими», це може свідчити про те, що він описує весну та прагне передати читачеві свіжість і молодість.

У «Кайдашевій сім'ї» Івана Нечуя-Левицького дерево постає ледь не центральним персонажем повісті, адже навколо нього і відбувався конфлікт твору. Повість починається з мотиву дерев: «Недалеко от Богуслава, коло Росі, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр в'ється гадюкою між крутими горами, між зеленими терасами; од яру на всі боки розбіглись, неначе гілки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах»[104]. Іван Нечуй-Левицький описує село Семигори, що розташоване недалеко від Богуслава, коло Росі, в довгому покрученому яру. Автор використовує природні образи для передачі враження від ландшафту: яр, який в'ється між крутими горами, подібно гадюці. У цьому уривку автор намагається передати складність ландшафту, зображуючи також гілки дерева, які сховались у густих лісах. Це надає тексту живописності та органічної структури. Глибокі рукави, що поховались в густині лісів, створюють враження загадковості та таємниці.

---

[103] Іван Нечуй-Левицький. Повість. Над Чорним морем. Накладом Товариства імени Шевченка. — Львів: 1891. — С. 118

[104] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб. В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. — К.: Грамота, 2003 — (Сер. «Шк. б-ка»). Кн. 1. — С. 430

Опис села в контексті природних форм і географічних особливостей надає твору автентичності та місцевого колориту, а також передає красу природного середовища, де розташоване село Семигори.

«Доріжка була така вузька, що зелене гілля вгорі сходилось докупи й закривало небо. Старі дуби й граби стояли в тіні стовпами, а на противній горі верхи дерева ще горіли на червоному вечірньому сонці».[105] У цитаті описується вузька доріжка, що покрита зеленим гіллям, яке зливається вгорі і закриває небо. Старі дуби та граби створюють враження тунелю, де тіні стовпами стоять в тіні, тоді як верхи дерев на протилежній горі відбивають червоний вечірній вигляд. Це створює образ природного коридору, де гра світла та тіні та вечірні кольори відображають атмосферу і красу навколишнього середовища.

«Над лісом між гіллям висів повний місяць на небі. Товсті стовбури лип та дубів ледве мріли кругом його, а білі берези блищали неначе білі воскові свічки».[106] В цьому уривку автор зображує вечірній ліс, де повний місяць висіє над гіллям. Гілля лип та дубів, товсті стовбури яких тільки ледве розрізняються, створюють враження мрійливої атмосфери навколо місяця. Білі берези в цьому освітленні блищать, схоже, на білі воскові свічки, створюючи магічну та витончену картину в природному середовищі.

«В лісі було тихо, як у хаті. Здавалось, ліс уже дрімав, засипав і тільки через сон дивився з гори освіченими верхами на заходяче над Богуславом сонце. На високому дубі, над самими головами парубка й дівчини, затріпала крилами якась птиця».[107] Автор описує атмосфера тиші та спокою в лісі, подібній до тиші у хаті. Здавалося, що ліс вже заснув, дивлячись через сон на заходяче сонце над Богуславом. Особлива увага приділяється високому дубу, на вершині якого летіла якась птиця, що надавало природі витончений штрих

---

[105] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб. В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. — К.: Грамота, 2003 — (Сер. «Шк. б-ка»). Кн. 1. — С. 473

[106] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб. В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. — К.: Грамота, 2003 — (Сер. «Шк. б-ка»). Кн. 1. — С. 516

[107] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб. В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. — К.: Грамота, 2003 — (Сер. «Шк. б-ка»). Кн. 1. — С. 474

і розбуджувало її життєвість. Іван Нечуй-Левицький персоніфікує дерева та ліс, наділяє їх якостями спати.

«Груша росла широко й високо і довго не родила. Сам Лаврін натякав Карпові не раз і не два, що в Карпів двір одійшла його груша. Але доки груша не родила, доти й лиха не було. На біду того літа груша вродила, та ще й дуже рясно. Груші були здорові, як кулаки, та солодкі, як мед. Таких груш не було в цілому селі. Груш уродило так рясно, що гілля аж гнулось додолу».[108] Іван Нечуй-Левицький описує довготривале очікування на врожай груші та несподівану рясність урожаю того літа. Лаврін натякав Карпові щодо того, що груша на Карповому дворі є його власністю. Це деталь, яка створює напруження та конфлікт у сюжеті, спонукає читача очікувати подій. Опис груш як здорових і солодких створює образ багатого врожаю. Рясність урожаю відображена в образі гілля, яке «аж гнулось додолу», це передає не лише об'ємність врожаю, а й його вагу та значущість.

«Капосна груша, неначе на злість, ще більше розрослась і вшир і вгору, знов уродила і стояла рясна, як облита».[109] Іван Нечуй-Левицький описує грушу капосною (зазвичай так говорять про людей). Тут ідеться про грушу, яка добре вродила. У цілому, образ цього дерева є центральним у «Кайдашевій сім'ї».

«Незабаром в лісі почулося стріляння, неначе дерево ламалось і падало од бурі. Ліс затріщав, залущав, загув. Труби гули та ревли, неначе воли на ревищі, зачувши товарячу кров чи сирість. Над дібровою звідусіль вилося та шугало сполохане лісове птаство. А рушниці бахкали та тріщали то в одній місцині, то в другій. Діброви неначе стали живі; столітні дуби ніби закричали й заохали чи од болісті, чи з дива».[110] У цитаті автор створює враження загадкового та напруженого моменту в лісі. Звуки стріляння, що нагадують

---

[108] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб. В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. — К.: Грамота, 2003 — (Сер. «Шк. б-ка»). Кн. 1. — С. 540

[109] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб. В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. — К.: Грамота, 2003 — (Сер. «Шк. б-ка»). Кн. 1. — С. 541

[110] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 388

ламання дерев та рев волів, зображуть природу, яка реагує на загрозливу подію. Опис звуків лісу, які залущують та загують, створює враження, ніби сам природний світ відчуває відгук на той момент. Труби, що гудуть та ревуть, а лісове птаство, яке вилоється та шугається, підкреслюють напруження та хаос. Зображення лісу, якого неначе ожили старі дерева, що кричать і заохали від болю чи дива, додає загадковості та емоційного насичення цьому моменту в природі. Іван Нечуй-Левицький персоніфікує дерева у тексті, тим самим додаючи більше напруженості. Також автор згадує столітні дуби, це утворює напруженіший сюжет, адже слово «столітні» вказує на те, що це не молоді дерева налякались.

«Дерево чорніло, як залізні стовпи, і тільки білі берези ясно й виразно лисніли, неначе обшиті полотном та облиті рожевим соком».[111] Автор описує контраст між деревами, які чорніють, що нагадують залізні стовпи та створюють враження темряви, та яскравими білими березами, які виділяються своєю виразністю, схожі на обшите полотном та облите рожевим соком. В уривку зображений контраст, це додає цікавості тексту.

«Вона побачила за річкою на горі пишний садок, де між зеленими яблунями росло дерево з золотими яблуками, де на дереві шугали й співали райські птиці в золотому пір'ї…»[112] Автор малює чудовий образ природного раю, надаючи читачеві відчуття краси і дива. Описуючи сцену за річкою, І. Нечуй-Левицький надає читачеві візуальний пейзаж з пишним садком на горі. У цьому садку поміж зеленими яблунями виростає особливе дерево, прикрашене золотими яблуками. Це дерево стає центром уваги, виражаючи неабияку красу та дивовижність природи.

Опис шелесту та співу райських птахів в золотому пір'ї на дереві додає атмосфери чарівності та екзотичності. Слова «райські птахи» і «золоте пір'я»

---

[111] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 366-367

[112] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 413

можуть вказувати на надзвичайну красу та непересічність цього місця. Знову ж таки дерево наявне у творі.

Загалом, ця цитата створює образ ідеального природного пейзажу, з центральним образом саду, дерева, що зачаровує та залишає враження магії природи.

«А там далі вона повилась між високими вербами та лозами, що обступили її стіною з обох боків. От верби одступились од берега і розсипались купами на зеленій траві».[113] В уривку зображений український ландшафт, де героїня проходить між вербами та лозами. Вербу згадують у творах, щоб передати жіночність. За допомогою цього дерева зазвичай автори описували жінку. Також в уривку верби наділені людськими можливостями (відступити від берега). Такі художні засоби додають тексту цікавості та загадковості.

«В одному місці розрослись чималі вишники, а далі од берега, коло самих хат, ростуть дикі груші та яблуні, розкидавши своє широке гілля понад соняшниками; а ондечки серед одного города вгніздилась прездорова, стара, широка та гілляста дика груша, розклала своє гілля трохи не при землі на буряки та картоплю».[114] І. Нечуй-Левицький створює живописний образ сільського пейзажу, розкриваючи різноманіття рослинного світу навколо. У тексті описані чималі вишники в одному місці, які можуть слугувати як символ плодючості та багатства. Далі, біля хат, ростуть дикі груші та яблуні, чия гілля створює тінь над соняшниками, що може передавати образ розмаїття та взаємодії природних елементів, а також родючу українську землю.

Акцент робиться на старій та гіллястій дикій груші, яка вкоренилася в одному городі. Автор описує, як гілля розкидане трохи не при землі на буряки та картоплю. Це створює враження природного об’єднання різних видів рослин. У тексті автор створює образ живого та різноманітного сільського

---

[113] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 338

[114] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 338

ландшафту, де природа і сільське господарство взаємодіють, створюючи гармонійне середовище.

«Кругом ставка знов осокори та верби: то стоять рівною стіною, то збились ніби в прездоровий круглий стовп, то пішли берегом, наче вирізаною зверху в зубчики оборкою».[115] У цитаті згадано осокори та верби, які начебто наділені людськими можливостями (стояти, збитись докупи, піти). Таким чином, автор оживляє текст. Описана картина створює враження природного порядку та різноманіття.

«На греблі знов у два рядки видивляються в воді дуже старі, товсті, дуплинасті верби, вкриваючи гіллям здоровий панський питель. Нижче од ставка Раставиця знов повилася між зеленими левадами та вербами, а далі сховалась в дубовий ліс та й утекла в Рось».[116] У цьому уривку автор створює образ природного краєвиду біля греблі та ставка. Гребля прикрашена дуже старими, товстими, та дуплинастими вербами, які відбиваються в воді. Ці верби не лише додають архітектурної краси, але й створюють природній укриття для пташок та надають панському пителю гарний вигляд. У цитаті згадуються старі верби та дубовий ліс. Старі дерева створюють атмосферу величі. Автор передає спокій та природну красу ландшафту, описуючи різноманітність рослин та структуру природного середовища навколо ставка.

«Коло пасіки росли яблуні й груші, посхилявши густе гілля в пасіку над уликами. За пасікою зеленів маленький баштан».[117] У цій цитаті описано мальовничий образ природи навколо пасіки. Яблуні та груші висять над уликами, створюючи тінь та забезпечуючи природне середовище для бджіл. Ця картинка передає образ природного та сільського краєвиду, де рослини та садові культури гармонійно переплітаються в сільському куточку. Образ плодових дерев влучно доповнює текст, передає спокій.

---

[115] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 339

[116] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 339

[117] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 427

«Усі вулиці в Вербівці ніби зумисне обсаджені високими вербами: то поросли вербові кілки тинів. Усе село наче в розкішних алеях».[118] Автор змальовує образ села Вербівка, де вулиці спеціально обсаджені високими вербами, що утворюють ефектні вербові тини. Село, за цим описом, виглядає як прекрасна алея, оформлена розкішними деревами, що надає йому особливу красу та атмосферу. Імовірно, саме від цих верб походить назва села «Вербівка».

«За ставком, од самого берега йшов на гору старий ліс високою рівною стіною, переходив гору й ховався в долині, за горою. Половина лісу вже пішла на сахарні, а друга половина, наче по шнурку обрубана, стояла в пишній красі, ніби хтось зумисне насадив його стіною до самого ставу. Товсті граби, берести, дуби, кленки стояли, ніби густо наставлені стовпи, з зеленою покрівлею зверху. Круглі зелені широкі верхів'я вкривали ліс зверху, ніби зеленими шатрами».[119] І. Нечуй-Левицький відображає живописний образ лісу, що розташований за ставком. Ліс виступає як величезна рівна стіна, що починається від самого берега ставу і піднімається на гору, а потім заходить в долину, за гору. Це створює враження природного бар’єру, який розділяє різні частини ландшафту. Дерева тут представлені, як могутні та величні рослини.

Опис лісу, як високої рівної стіни, що переходить гору та ховається в долині, надає твору таємничості та глибини природного середовища.

Опис розташування товстих грабів, берест, дубів та кленків утворює враження, що ці дерева встановлені як густі стовпи, покриті зеленою покрівлею зверху. Автор наводить такий цікавий вислів, щоб передати теплу пору року та розповісти, що дерева були зелені. Круглі зелені верхів’я створюють відчуття, наче ліс застеляється згори широкими зеленими шатрами, надаючи йому майже казковий вигляд. Опис лісу в цій цитаті не

---

[118] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 339

[119] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 377

лише передає його фізичні риси, але і надає враження загадковості та природного багатства.

«Коло пасіки суспіль росли на балці старі садки, а між ними подекуди стояли здорові старі дуби з густим темним листом, ніби скелі. Балка, вкрита садками, вилась попід горою і ховалась далеко-далеко в старому липовому лісі. В садках було ще знать окопи та ями, зарослі терном та ліщиною: то було померше село, може, ще старіше, ніж була Вербівка, може, знесене татарським або польським мечем та вогнем».[120] І. Нечуй-Левицький описує мальовничу картину навколо пасіки. Суспіль, котрий росте на балці, створює враження, неначебто село розташоване на високому місці, поруч із старими садками. Серед цих садків виділяються здорові старі дуби з густим темним листям, що стоять між садками як скелі. Опис балки, яка вилась під горою і ховалась в старому липовому лісі, надає повісті загадковості та природної величі.

Садки, які покриті знатними окопами та ямами, порослі терном та ліщиною, створюють враження, що це може бути померле село, котре існувало ще до Вербівки і можливо було зруйноване татарським або польським нападом. Ця цитата викликає в читача відчуття давнини, таємниці та історії, яка залишилася в старих садках та дубах, що стоять як свідки минулого. Оскільки автори часто використовують саме дуби, щоб передати швидкоплинність часу, то цей мотив дерев тут цілком доречний та гармонійно доповнює текст.

3.4. Рослинні образи-символи у творчості Лесі Українки та Івана Франка

«…де-не-де вже й верховіття дерев поволочене зеленою барвою».[121] Автор застосовує художній троп, щоб передати те, що листя на деревах зелене. Це додає твору цікавості та багатства на художні засоби.

Розвивайся ти, високий дубе,

---

[120] Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — С. 427

[121] Українка, Леся. Поезія. Драматичні твори. — К.: Наук. думка, 2004. — С. 129

Весна красна буде!
Розпадуться пута вікові,
Прокинуться люди.[122]

Іван Франко звертається до дуба та закликає його розвиватись, адже наближається весна красна. Це заклик до дерева, яке може бути сприйняте як символ росту, сили та стійкості. Автор наголошує на тому, щоб дерево не барилось. Також Франко персоніфікує дерево, надаючи йому якостей людини. Отже, у цій цитаті виражено емоційне звернення до високого дуба та передбачення природних перетворень у весняний час.

«Просторний сад за домом так і манив до себе розкішним холодом, темною зеленню, живим запахом та легесеньким, таємничим шепотом листя».[123] У цій цитаті автор зображує великий сад, котрий залишає враження таємничого та привабливого місця. Просторний сад, розташований за домом, манить своєю розкішшю та особливою аурою, саме з цією метою Іван Франко використовує цей образ у тексті.

«Просторний сад за домом» відтворює образ простору, який розташований ззаду будинку, надаючи відчуття приватності та віддаленості від гамірного світу.

«Темною зеленню» — описує колір та густоту рослин, котрі створюють темний, насичений зелений відтінок, що додає місцю загадковості.

Ця цитата передає не лише фізичні характеристики саду, але і емоційний стан та атмосферу, яку він створює — місце спокою, відпочинку та природної краси.

«…А до обрахунку також недалеко. Адже мусить дубець підрости аж до хмари, щоби в него грім ударив. Чекайте ще троха... А тепер добраніч!»[124] Тут метафорично закликає до терпіння та очікування, порівнюючи його із ростом

---

[122] Франко І. Вибрані твори / Іван Франко ; передмова Янкової Н. І. — К. : Шанс, 2013. — С. 49
[123] Франко І. Я. Вибрані твори. / Упоряд. та авт. вступ. ст. І. І. Дорошенко; Худож. Л. В. Прийма. — Львів: Каменяр, 1986. — С. 105
[124] Франко І. Я. Вибрані твори. / Упоряд. та авт. вступ. ст. І. І. Дорошенко; Худож. Л. В. Прийма. — Львів: Каменяр, 1986. — С. 76

дуба, котрий повинен досягти хмари, перш ніж його ударить грім. Іван Франко зображує таку метафору, щоб передати терпеливість. Зображення нереального у творі потрібне з метою збагатити текст.

«Дерева в саду стояли голі, їх гілляки розпливалися в темряві, тільки грубші пні і конарі бовваніли, як чорні стовпи на темному тлі».[125] Іван Франко зображує сад у нічний час, передаючи враження містики та мрійливості.

«Дерева в саду стояли голі» — це описує відсутність листя на деревах, що може бути характерно для зимового періоду, та створює образ витончених силуетів дерев у темряві.

«Їх гілляки розпливалися в темряві» — такий вислів викликає враження того, що гілля дерев виглядає непевно та розсіяно в пітьмі, а можливо, вказує на таємничість чи невизначеність обрисів.

«Тільки грубші пні і конарі бовваніли» — ці слова визначають основні, масивні частини дерев, котрі вибиваються на тлі темряви, можливо, залишаючись видимими частинами в пітьмі.

У цьому уривку зображується місце, наповнене загадковістю та темрявою, а також Іван Франко створює поетичний образ, який може викликати в читача відчуття таємничості та емоційні резонанси.

«Найменша подоба лісу вночі наповнює її непоборимим перестрахом, і вона волить робити величезне коліно, накладати вдвоє більше дороги, ніж пройти попід деревами плантації. Анеля проклинає сю дивну боязливість Шимонової, що повстала у неї ще в дитинячім віці. Мавши ще ледве десять літ, ішла з матір'ю вночі через лісок; обох їх напали якісь драбуги, страшним способом замордували її матір, а вона, не пам'ятаючи з переляку, що з нею діється, скочила в гущавину і зарилася в купу хворосту, в котрій зомліла і напівмертва пролежала кільканадцять годин, поки її другого дня не віднайшли і не витягли з криївки. Від того часу Шимонова не може вечором пройти через ніяку плантацію, де росте прикупі бодай кілька дерев або корчів. Та тепер вона

[125] Франко Іван. Для домашнього огнища. З друкарні Інститута Ставропігійського. — Львів: 1897. — С. 78

вже мусить бути дома. Вже Юлія одягається, вже йде, поспішає простою дорогою, за хвилю буде у неї, скаже їй, що там таке сталося...»[126] Ліс зображений, як те, що може налякати. Це створює відчуття невідомості, таємничості та загадковості. Також можемо простежити, що в героїні вже був негативний досвід, пов’язаний з лісом. І тепер їм важко пройти біля кількох дерев чи корчів. У цьому уривку ліс зображений як щось негативне, небезпечне, невідоме. Мотиви дерев тут у негативному відбитку, це, до речі, трапляється доволі рідко. Зазвичай автори навіть, якщо змальовують ліс, як щось невідоме, ще не досліджене, то це відбувається з позитивним відтінком, без негативного досвіду.

«Бо се не політика — коли дерево цвіте, взяти і позбивати цвіт або потім позбивати зелені зав'язочки плодів. Але вичекати, аж грушечки достигнуть, а потім потрясти деревину і бачити, як усі вони спадають уже готові, гарні, соковиті, — отсе радість!»[127] Тут Іван Франко висловлює важливі думки про терпіння, турботливий підхід та відданість. Дерево в цій цитаті використано, щоб донести важливу думку до читача. Автор закликає виробити в собі терпіння. У цитаті висловлена ідея неправильного втручання чи спроби пришвидшити процес, що може завдати шкоди.

«Але вичекати, аж грушечки достигнуть, а потім потрясти деревину і бачити, як усі вони спадають уже готові, гарні, соковиті, — отсе радість!» — це порівняння з процесом вирощування груш, де терпіння та правильний підхід приводять до насолоди від соковитих, готових плодів. Це може вказувати на те, що іноді чекання та турботливий підхід приводять до бажаного результату.

У цілому, Іван Франко акцентує на важливості терпіння, правильної турботи та чекання для досягнення задоволення та успіху.

«На стрімкім пригірку, відділенім від інших страшними дебрями, порослім густо величезними буками та смереками, покритими ломами й

[126] Франко Іван. Для домашнього огнища. З друкарні Інститута Ставропігійського. — Львів: 1897. — С. 86
[127] Франко Іван. Для домашнього огнища. З друкарні Інститута Ставропігійського. — Львів: 1897. — С. 120

обвалищами дерев, було віддавна головне леговище медведів».[128] Іван Франко зображує стрімкий пригірок, відокремлений від інших лісовими дебрями, який служить головним леговищем для медведів. Це місце поросле густими буками та смереками, а його ландшафт підкреслено ломами й обвалищами дерев, що створює враження загадкового та важкодоступного середовища для дикої природи. У творах української літератури автори не часто використовували такі дерева, як бук та смерека, тому цей уривок показує нестандартне мислення автора.

«Тухольські громадяни, видячи її, як їхала на лови посеред гостей, гордо, сміло, мов стрімка тополя серед коренастих дубів, з уподобою поводили за нею очима…»[129]

Іван Франко використовує порівняння, котре вказує на видовищність та вражаючу присутність жінки в Тухлі. Автор порівнює її зі стрімкою тополею серед коренастих дубів, що має важливий символічний зміст.

Уявімо стрімку тополю, яка виростає серед густого лісу коренастих дубів. Тополя, завдяки своїй витонченій формі та високому стовбуру, виділяється на фоні масивних дерев. Так само і жінка в цитаті є виразним елементом, що привертає увагу серед людей. Порівняння з тополею не лише акцентує на її вроді та елегантність, але також вказує на її гордість та сміливість, що робить її особливою серед інших.

«Ліс починав оживати денним життям».[130] Автор персоніфікує ліс, надаючи йому людський якостей. Іван Франко описує початок нового дня, коли природа прокидається

І погнулися всі дерева
Під думками важкими,
Що не хоче ні пальма, ні кедр
Царювати над ними.

---

[128] Франко І. Я. Захар Беркут. Повість. — К.: Дніпро, 1979. — С. 8
[129] Франко І. Я. Захар Беркут. Повість. — К.: Дніпро, 1979. — С. 7
[130] Франко І. Я. Захар Беркут. Повість. — К.: Дніпро, 1979. — С. 10

Нумо рожу благать! Та вона
Всьому світові гожа,
Без корони — цариця ростин,
Преподобниця Божа.

Нумо дуба благати! Та дуб,
Мов хазяїн багатий,
Своїм гіллям, корінням і пнем,
Жолудьми все зайнятий.

Нум березу благать! Та вона,
Панна в білому шовку,
Розпуска свої коси буйні,
Тужно хилить головку.[131]

Одним з провідних мотивів поеми «Мойсей» І. Франка є дерева, котрі наділені людськими можливостями. Автор описує події, коли дерева згинаються під впливом важких думок, які не бажають царювати. Кожне дерево — пальма, кедр, дуб, береза — має свою власну історію та свої особливості. Іван Франко виражає унікальність та велич кожного дерева. «І погнулися всі дерева під думками важкими» — ця фраза вказує на те, що автор наділяє дерева людськими можливостями, природа може відчувати вплив подій. «Без корони — цариця ростин» —Іван Франко надає рослинам вищий статус, вказуючи, що їхня краса та велич виражаються в природному стані, без символічних корон.

«І справді, з широких сугорбів, покритих високим дубовим лісом, що тепер під пожовклим листям виглядав мов лан велетенського спілого збіжжя, чути було гомін стрілецьких труб…»[132] Іван Франко зображує могутній

[131] Франко І. Вибрані твори / Іван Франко ; передмова Янкової Н. І. — К. : Шанс, 2013. — С. 65
[132] Франко І. Вибрані твори / Іван Франко ; передмова Янкової Н. І. — К. : Шанс, 2013. — С. 346

дубовий ліс, що трапляється досить часто в українській літературі. Ліс покриває сугорби, надаючи їм вигляд величезного полотна збіжжя, особливо вразливого під час осіннього періоду, коли листя набуває пожовклого відтінку.

Таким чином, мотиви дерев у творах українських письменників XIX століття — це невід'ємна частина світогляду українців та опису нашої Батьківщини. Образ дерев автори використовували, адже це — образ України з її минулим та сучасним. У XIX столітті традиційне світобачення символів рослин починає набувати нового забарвлення. Розглянуті уривки творів, де є мотиви дерев та кущів, пройняті відчуттям нерозривного зв'язку автора та його героїв з природою. Природа — невіддільний елемент людського життя, і вона гармонійно доповнює твори письменників.

ВИСНОВКИ

Українська література XIX століття відзначається тим, що, з одного боку, проявляється інтерес до творчого переосмислення давньослов'янської культурної спадщини, з иншого боку, стає явна тенденція до активного пошуку нових форм, щоб осягнути світ. Розглянувши та проаналізувавши твори українських письменників XIX століття, варто зазначити, що флористичні мотиви використовують не лише в якомусь одному чи двох жанрах творів.

Літературна спадщина XIX століття є однією з найбагатших на талановитих письменників та унікальних творів. Іван Котляревський «Енеїда», Пантелеймон Куліш «Байда, князь Вишневецький», «Чорна рада», «Маруся Богуславка», Марко Вовчок «Гайдамаки», Іван Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я», Тарас Шевченко «Кобзар», Іван Франко «Мойсей» — цей перелік можна продовжувати ще довго. Це геніальні автори, твори яких школярі вивчають на уроках української літератури, це наша культурна спадщина, яку необхідно оберігати та не забувати.

Письменники зображують ліс, бір, дерева та кущі з різною метою:

1. Опис місця, де відбуваються події. Таким чином реципієнтові легше зрозуміти те, що автор намагається донести до читача.
2. Надання тексту глибший психологічний та емоційний зміст.
3. Порівняння героя чи його стану з деревом.
4. Персоніфікація природи, зокрема дерев та кущів. Автори часто надають їм людських можливостей (гукати когось, плакати, дихати).

У першому розділі проаналізовано дерева та кущі у свідомості українців, викладено мету, з якою українці використовували ті чи інші дерева, кущі. Згадано національні символи наших пращурів.

Проаналізувавши мотиви дерев та кущів в українській літературі, можна зробити висновок, що дерево чи кущ — це не завжди фонове зображення подій. Часто це персоніфіковані елементи, котрі подекуди мають важливе значення у творі. Найчастіше українські письменники XIX століття

використовують у своїх творах дуб, вербу, березу; найрідше — акацію, абрикосове та інші дерева, не притаманні традиційному українському саду. Здебільшого письменники не конкретизують кущ, про який мовиться.

Нерідко автори використовують мотиви дерева, щоб порівняти героя твору або його стан з деревом.

Таким чином, українська література XIX багата на талановитих письменників, а також на використання у творах мотивів дерев та кущів. Флористичні мотиви виступали не лише як декоративний елемент, а й нерідко слугували для вираження почуттів чи емоційного стану автора.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Балушок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян. — Львів—Нью-Йорк, 1998.
2. Вінтонів Р. В. Символ дерева в поетичній творчості Лесі Українки. — Львів, 2006, вип. 16.4
3. Вінтонів Р. В. Символ дерева у світовій культурі та художній творчості. — Львів: Науковий вісник, 2006, вип. 16.4
4. Гнатюк М. Літературознавчі концепції в Україні другої половини XIX – початку XX сторіч. – Львів, 2002
5. Гонтар Т. О. Роль дерева в традиційній культурі українців. Науковий вісник. – Львів, 2006, вип. 16.4
6. Гощіцька Т. СИМВОЛ ДЕРЕВА У СВІТОВИХ МІФОЛОГІЯХ ТА МІФОЛОГЕМА СВІТОВОГО ДЕРЕВА (У ПОРІВНЯЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ ТА НА ПРИКЛАДІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ). — Львів: Народознавчі зошити. № 3 (147), 2019
7. Грабовська І. Проблема засад дослідження українського менталітету та національного характеру / Ірина Грабовська // Сучасність. – 1998. – № 5
8. Денисюк І.О. Розвиток української малої прози XIX – початку XX століть / Іван Денисюк. – 2-е вид., доп. і перероб. – Львів : Академічний експрес, 1999. – 238 с.
9. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К. : Наукова думка, 1982. — Т. 1 : А — Г / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР ; укл.: Р. В. Болдирєв та ін.
10. Жива душа: Твори Марка Вовчка: Навч. посіб. / Упоряд. Чічановського А. А.; Передм. Дунаєвської Л. Ф. — К.: Грамота, 2003. — 320 с.
11. Іван Нечуй-Левицький. Навіжена. Друкарня Товариства імени Шевченка, під зарядом К. Беднарського. — Львів: 1891. — 84 с.

12. Іван Нечуй-Левицький. Повість. Над Чорним морем. Накладом Товариства імени Шевченка. — Львів: 1891. — 279 с.
13. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Вибрані твори / Передм. С. Зубкова; Приміт. О. Гончара; Іл. худ. О. Лисенко. — К.: Дніпро, 1987. — 312 с.
14. Кирилюк О.С. Універсально-культурні смисли світового дерева. *Науковий вісник.* Львів: Національний лісотехнічний Університет, 2006. Випуск 16.4.
15. Коба А. Образ світового дерева в українській народній творчості. — 2014
16. Корнійчук В. Еволюція естетичної свідомості у ліриці Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнарод. наук. конф. – Львів, 1998.
17. Костомаров М. Слов'янська міфологія. – К.: Либідь, 1994.
18. Котляревський І. П. Енеїда: Поема. — К.: Рад. шк., 1989. — 286 с.
19. Кримський С. Архетипи української культури. Феномен української культури: методологічні засади осмислення. К.: Фенікс, 1996.
20. Куліш П. О. Твори: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1944. — (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ. Т. 2. Поеми. Драматичні твори/Упоряд. і приміт. В. М. Івашкова; Ред. тому М. Д. Бернштейн. — 768 с.
21. Куліш П. О. Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; [Післямова Л. Г. Бикової; Худож. В. О. Ріяка]. — Х.: Вид-во «Основа» при Харк. ун-ті, 1990. — 272 с.
22. Марко Вовчок. Три долі: повісті, оповідання, казки / Марко Вовчок; післямова Т. М. Панасенко; худож.-оформлювач Ю. Ю. Романіка. — Харків: Фоліо, 2012. — 409 с.
23. Науменко Н. Фольклорні контамінації у творенні прозово-ліричної оповіді / Н. Науменко // Південний архів. Філологічні науки. - 2016. - Вип. 65.

24. Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб. В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. — К.: Грамота, 2003 — (Сер. «Шк. б-ка»). Кн. 1. — 560 с.
25. Непочаті рудники: Твори І. С. Нечуя-Левицького: Навч. посіб.: В 2 кн. / Упоряд., передм. і комент. Ярмиша Ю. Ф. – К.: Грамота, 2003. — Кн. 2. — 536 с.
26. Нечуй –Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. К.: Обереги., 1992
27. Павличко Дмитро. Твори в трьох томах. Т. 1. – К.: 1989. — 501 с.
28. Пісні УПА/ Зібрав і зредагував З. Лавришин// Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Літопис УПА, 1996; Львів:"Літопис УПА", 1997, т.25
29. Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г.І. Словник символів. К.: Редакція часопису «Народознавство», 1997.
30. Потебня О. Про деякі символи в слов'янській народній поезії// Потебня О. Естетика і поетика слова. – К: Мистецтво, 1985.
31. Словник символів / [за заг. ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка]. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1997.
32. Словник української мови: в 11 томах. — Том 11, 1980. — 662 с.
33. Сорочук Л. КОНЦЕПТ СВІТОВОГО ДЕРЕВА В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОКУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ ТА КУЛЬТУРІ СТАРОДАВНЬОЇ ІНДІЇ. — Київ: Українознавчий альманах. Випуск 31
34. Твори / М. Шашкевич; редкол.: М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський, А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко [та ін.]; упоряд., вступ. ст., прим. В. Т. Дмитрука. – Київ: Радянський письменник, 1960. – 168 с.
35. Українка, Леся. Поезія. Драматичні твори. — К.: Наук. думка, 2004. — 384 с.
36. Українське Біблійне Товариство. Біблія. — К.: 2015. — 1229 с.

37. Українське народознавство / Галина Лозко. – Вид. 5-те, зі змін. та допов. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.
38. Франко І. Вибрані твори / Іван Франко ; передмова Янкової Н. І. — К. : Шанс, 2013. — 496 с.
39. Франко І. Я. Вибрані твори. / Упоряд. та авт. вступ. ст. І. І. Дорошенко; Худож. Л. В. Прийма. — Львів: Каменяр, 1986. — 308 с.
40. Франко І. Я. Захар Беркут. Повість. — К.: Дніпро, 1979. — 155 с.
41. Франко Іван. Для домашнього огнища. З друкарні Інститута Ставропігійського. — Львів: 1897. — 149 с.
42. Шевченко Т. Г. Кобзар. Вступна стаття О. Гончара. —К.: Дніпро, 1980. — 613 с.
43. Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : «Дніпро», 1985.
44. Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] : [поезія] / Тарас Шевченко. — Львів: Каменяр, 2011. — 915 с.
45. Яремчук О. Світове дерево як універсальний класифікатор Всесвіту в міфолого-релігійних традиціях. URL: http://forum.onu.edu.ua/index.php?topic=5080.0